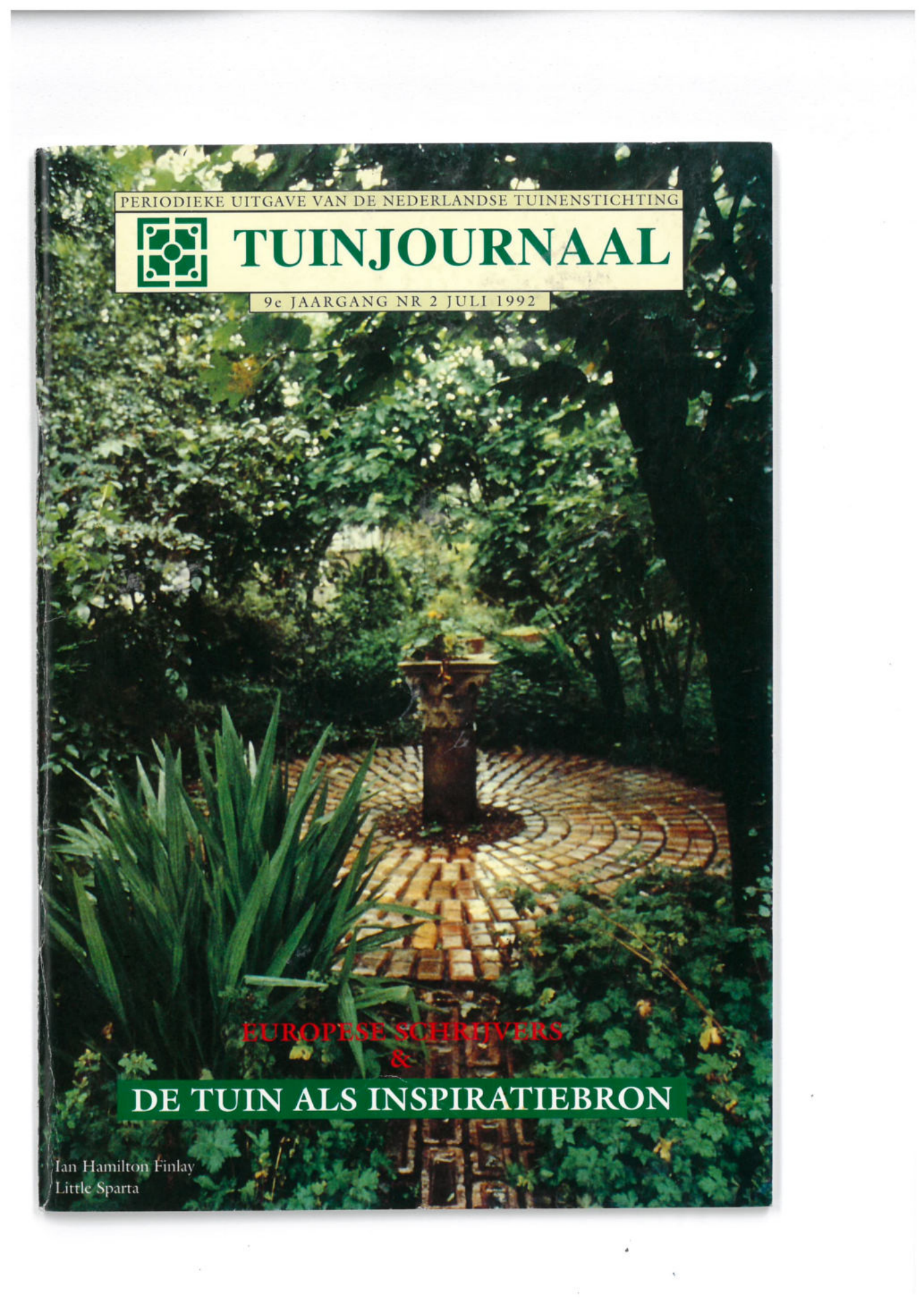

PERIODIEKE UITGAVE VAN DE NEDERLANDSE TUINENSTICHTING

TUINJOURNAAL

9e JAARGANG NR 2 JULI 1992

EUROPESE SCHRIJVERS
&

DE TUIN ALS INSPIRATIEBRON

Ian Hamilton Finlay
Little Sparta

Nederlandse Tuinenstichting

Doelstelling: het instandhouden van tuinen met een karakteristieke vormgeving, ligging en beplanting.

Vaak worden bovengenoemde tuinen onvoldoende beschermd. Dat kan tot gevolg hebben dat zij door tal van bedreigingen achteruit gaan en verdwijnen. Alleen al het onderhoud kan een zware last worden.

Verwaarlozing en verdwijning van karakteristieke tuinen betekenen een groot verlies voor volgende generaties. Om het behoud van tuinen - daterend na 1850 - daadwerkelijk te kunnen aanpakken, werd in 1980 de Nederlandse Tuinenstichting opgericht. Sedertdien wordt er met bescheiden middelen zoveel mogelijk gedaan om de beleidsvoornemens ten uitvoer te brengen. Donateurs van de NTs kunnen de Stichting hierbij helpen, niet alleen in financieel opzicht maar ook met raad en daad.

Door middel van een landelijk netwerk van contactpersonen zal de communicatie kunnen worden versterkt en allerlei activiteiten ondersteund. Zo zijn ruim 120 tuineigenaren bereid hun tuinen in Nederland open te stellen op vastgestelde dagen, alléén voor donateurs. Deze tuinen bevinden zich, groter en kleiner over het hele land, ook in steden.

- * Donateurs ontvangen een lijst van 'Open tuinen' (opgenomen in het aprilnummer van het Tuinjournaal)
- * Donateurs ontvangen een op naam gestelde TUINPAS, die als toegangsbewijs dient bij de bovengenoemde tuinen.
- * Donateurs kunnen op vertoon van de TUINPAS bij een groep geselecteerde kwekers en tuinplantenwinkels die aangesloten zijn bij de NTs, aankopen doen met 10% korting.
- * Donateurs ontvangen het eerder genoemde Tuinjournaal, het kwartaalblad van de NTs, waarin de namen en adressen van de aangesloten kwekers staan vermeld.

Behalve speciale *tuinboeken* en andere publicaties die de NTs uitbrengt, organiseert de stichting ook *excursies* en *tentoonstellingen*. Zij brengt *inventarisaties* uit over 'jongere' tuinarchitectuur (1850-1940) en heeft het beheer en onderhoud op zich genomen van de landelijk zeer bekende en bijzondere tuin van *Walenburg* te Langbroek. Ook deze tuin is zes maal per jaar opengesteld (tegen een geringe vergoeding ten bate van het onderhoud)

De minimum-contributie bedraagt f 37,50 per jaar.

Aanmelding* bij het secretariaat:

Herengracht 476, 1017 CB Amsterdam, telefoon 020-6235058

* Na aanmelding ontvangen nieuwe donateurs een acceptgiroformulier en de TUINPAS.

Geschenk-donaties (voor één of meer jaren) zijn uiteraard ook mogelijk en vormen een aardig cadeau.

PERIODIEKE UITGAVE VAN DE NEDERLANDSE TUINENSTICHTING

TUINJOURNAAL

9e JAARGANG NR 2 JULI 1992

Voorwoord

Zoekend naar een passend onderwerp voor het zomernummer van 1992 kwam de redactie van het Tuinjournaal op het onderwerp: Europese schrijvers en de tuin als inspiratiebron. Bij de tuin- en auteurkeuze herkent u de persoonlijke smaak van de redactieleden. Kitty de Smit viel voor het klaterend geluid van het Alhambra, net als Washington Irving en Louis Couperus vóór haar. Arend-Jan van der Horst werd reeds lang geïntrigeerd door George Sand. Hij beschreef ook de tuin van de Reverend Gilbert White. Hermann Fürst von Pückler-Muskau kon natuurlijk niet ontbreken, zijn invloed is, ook in Nederland, nog steeds zichtbaar.

De excentrieke Edith Sitwell werd beschreven door Gerard Rakers. Jean Jacques Rousseau heeft met zijn theorieën over de natuur de tuinkunst sterk beïnvloed. Op Ermenonville kunt u de sfeer hiervan proeven. Arend-Jan van der Horst schrijft over de tuinen en de ideeën. In Schotland bevinden zich de emblematische tuinen van Ian Hamilton Finlay. Voor Gerritjan Deunk reden om te proberen de gedachte erachter te ontdekken. Zijn sympathie ging ook uit naar Annette Droste-Hülshoff en A.C.W. Staring. Twee dichters die hun schrale geboortegrond trouw bleven en er liefdevol over schreven. En tenslotte de tuin als metafoor: de afgesloten ruimte staat voor geluk, vervlogen paradijs, verloren onschuld.

Zo vond Deunk melancholie bij Jan van Nijlen en geluk bij Clare Lennart. Wij hopen u met deze literaire hink-stap-sprong door Europa te stimuleren op pad te gaan en ook in het buitenland te zoeken naar de wortels van ons hedendaags tuinieren.

Door onze voorjaarsspecial 'Historische Tuinen' is een aantal onderwerpen wat in het nauw gekomen. We ruimden al enige tijd geen plaats in voor boekbesprekingen, ontvangen catalogi e.d. We hopen deze onderwerpen in het najaarsnummer veel meer aandacht te kunnen geven.

Tenslotte is in het vorige nummer geen aandacht besteed aan het vertrek uit de redactie van Monique Nederveen. Zij heeft jarenlang met grote inzet de eindredactie van het Tuinjournaal verzorgd, ook in de tijd dat er nog geen computer met floppy-disks beschikbaar was. Dat betekende eindeloos tikken, redigeren, achter kopij aanzitten en op 't laatst tot 's nachts doorwerken om de tekst op tijd bij de drukker te krijgen. Over vrijwilligerswerk gesproken! Monique heeft het met werk en studie echter te druk om deze arbeidsintensieve klus nog langer te doen. Hartelijk dank voor al die fraaie nummers!

De Redactie

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Inhoudsopgave	2
Steunfonds	3
Openingsdagen Walenburg	3

Europese Schrijvers en de tuin als inspiratiebron

De tuin van de Reverend Gilbert White	4
'Oh, que la nature est grande' Jean Jaques Rousseau	6
Johann Wolfgang von Goethe	9
De tuin van George Sand	12
Dame Edith Sitwell ...ik luister naar muziek en stilte...	15
Washington Irving en Louis Couperus in het Alhambra	17
Het landschapspark van Bad Muskau	21
Sikkels blinken, sikkels klinken op de Wildenborch	25
Annette Droste-Hülshoff	27
'The way up and the way down are one and the same'	
Ian Hamilton Finlay	30
De tuin als metafoor	32

Nederlandse Tuinarchitectuur 1900 - 1940	36
Arcadia in het Gooi	38
Haagse Buitenplaatsen	39
Evenementenkalender	41
Hortus Haren, Rhododendronvereniging	42
Restoration '92, Summer Garden	43
Floriade, de Stichtse Lustwarande	44
Donateursdagen 1991	45
Kwekerijen	47
Tuinplantenwinkels, Tuinshops	48
Pouwelse Tuinen	49
Rozen- en Handelskwekerij Buisman BV	50
Oproep, Lijst van adverteerders	51
Bestellijst Tuinshop	63

Openingsdagen Walenburg:

dinsdag 16 juli
zaterdag 15 augustus
dinsdag 15 september

Groepen kunnen, na aanvraag, worden rondgeleid op 10 augustus en 14 september. Voor afspraken: tel 03455-71439

Toegangsprijs f 5,- p.p. (ook voor donateurs); f 2,50 tot 12 jaar. Openingstijden 10-17 uur.

De Nederlandse Tuinenstichting heeft de Tuin van Walenburg in beheer. Het bestuur betreurt het dat de tuin **niet** toegankelijk is voor rolstoelen, kinderwagens en honden.

Steunfonds Tuinenstichting

Op 22 april 1991 is door de Nederlandse Tuinenstichting opgericht de Stichting Steunfonds Projecten Nederlandse Tuinenstichting.

Het doel van de nieuwe stichting is de Nederlandse Tuinenstichting in de gelegenheid te stellen tuinen die na 1850 zijn ontstaan, te restaureren, behouden en beschermen.

De stichting beoogt dit doel te bereiken door:

- het vormen en administreren van een fonds, waaruit de kosten verbonden aan het bereiken van het doel kunnen worden bestreden
- het versterken van dit fonds door het bijeenbrengen van gelden, de werving van begunstigers, het ontvangen van giften, erfstellingen en legaten.

De nieuwe stichting is aan te merken als algemeen nut beogende instelling in de zin van artikel 24 lid 4 Successiewet en mitsdien een instelling waarop het verminderd succesie- en schenkingsrecht van toepassing is, te weten 11%.

Scheningen, legaten en erfstellingen, mits zij een bedrag van f 6.795,- respectievelijk f 13.590,- (1991) niet te boven gaan, zijn daardoor vrij van schenkings- en succesie-recht.

Voor degenen die de Stichting Steunfonds Projecten Nederlandse Tuinenstichting bij legaat of erfstelling wensen te bevoordelen, vermelden wij het volgende: Het maken van een legaat of erfstelling geschiedt bij testament. Een beschikking ten behoeve van Stichting Steunfonds Projecten Nederlandse Tuinenstichting kan bijvoorbeeld luiden:

'Ik legateer aan de Stichting Steunfonds Projecten Nederlandse Tuinenstichting een bedrag van f.....'.

Het is tevens mogelijk aan een dergelijke beschikking een bepaalde bestemming te verbinden.

Degenen die een schenking aan de Stichting Steunfonds Projecten Nederlandse Tuinenstichting willen doen, raden wij aan over de vorm waarin dit het beste kan geschieden - bijvoorbeeld in verband met de aftrek van de inkomstenbelasting- contact op te nemen met de secretaris van de Nederlandse Tuinenstichting dan wel met zijn/haar notaris.

Stichting Steunfonds Projecten Nederlandse Tuinenstichting, Amsterdam
Bankrekeningnummer: 54.01.41.305

De tuin van de Reverend Gilbert White in Selbourne, Engeland

In 1751 begon dominee White de observaties van planten en dieren in de tuin vast te leggen in zijn 'Garden Calendar', iets wat hij gedurende twintig jaar zou volhouden. Kleine schetsjes van bloemen, bomen en vogels begeleidden deze nauwkeurige waarnemingen.

In 1768 werd de kalender vervangen door 'The Naturalist Journal', die tot zijn dood in 1793 verscheen en nu in het British Museum in Londen wordt bewaard.

De grote tuin, die deze eerste ecologisch beschouwende natuurvorser verkreeg door aankoop van vele stukken grond, werd bestemd voor bloementuin, wilde bloemenweide, groentetuin, bosjes en hagen. Wilde hult en struweelhagen met vlier, rozen, meidoorn, gelderse roos en hazelaar liet hij staan of plantte hij aan om vogels te trekken.

De ideeën van tuinarchitect William Kent om urnen, obelissen en beelden in een natuurlijk ingerichte omgeving te zetten spraken Gilbert White zeer aan. Hij plaatste een beeld van Hercules zodanig, dat deze aan het einde van een lange doorkijk kwam te staan. Zes poorten voerden hier naar toe, die in evenveel achter elkaar staande hagen werden geknipt. Ook werd een kunstmatige heuvel, een 'mount', opgericht en werd een kleine heuvel onder een enorme, oude eik een nieuw landschapelijk element.

Er was een bloementuin, die door middel van 'basins' (gaten gevuld met goede aarde) geschikt werd gemaakt voor allerlei een-

jarigen als goudsbloemen en juffertjes-in-het-groen, samen met lupines en irissen als vaste planten. Rozen, seringen en jasmijnstruiken koos hij als hoge accenten.

Dichtbij het huis plantte de dominee in een kleine tuin crocussen aan, keizerskronen en lelies, terwijl langs de muren van het huis en

Wakes Garden, Selborne Engeland

rondom delen van de tuin tulpen, salomonszegel en sneeuwkllokjes mochten bloeien onder klimrozen, vijgen- en wijnranken.

Nu is veel van dit alles met enkele nieuwe tuinelementen nog te zien in het museum, dat aan deze invloedrijke natuuronderzoeker en schrijver uit de 18de eeuw is gewijd, een museum dat in hetzelfde mooie oude

Engelse huis gevestigd is. Het plaatsje Selbourne is één van die 'schatten', die men het liefst stil en ongerept zou willen houden, een prachtig dorp met oude beuken, die over kale kalkrotsen hun ronde wortels laten groeien. De pub met zijn 'ploughman's lunch', de 'cream sherry from the woods' en de 'scones and tea' in een van de kleine cottages, is een geheim dat ik prijsgeef om u in alle rust en met belangstelling voor het kleine in de natuur te laten genieten.....

Arend Jan van der Horst

Openingstijden:

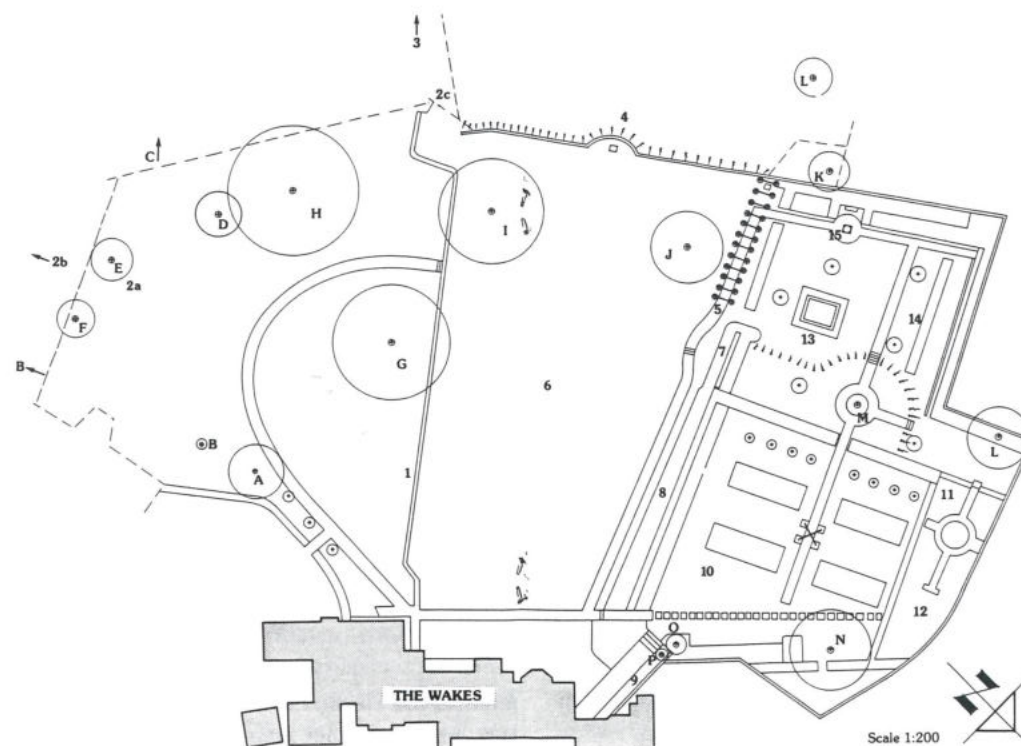
woensdag t/m zaterdag 11.00 - 17.30 uur
21 maart tot 1 november

Gesloten op bank-holidays.

Toegang 1.60 pond

Info: 09-44-42050-275

(no dogs please)

Plattegrond van Wakes Garden

'Oh, que la nature est grande'

Jean Jaques Rousseau

Château Ermenonville, waar de dromen van Jean Jacques Rousseau over een 'natuurlijke' tuin werden gerealiseerd.

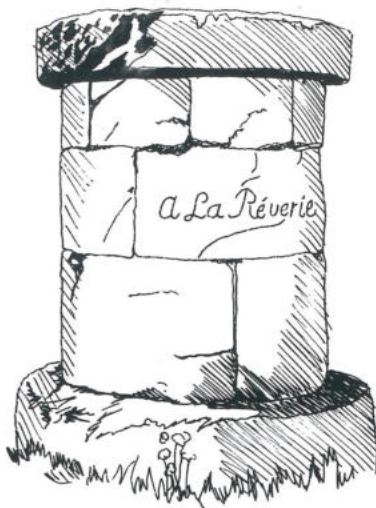
Wie Parijs per auto gaat bezoeken, passeert op de autoroute twee landgoederen met fraaie, te bezichtigen kastelen. Vlak vóór Parijs ligt het kasteel van Chantilly, een must voor een ieder die in tuinhistorie is geïnteresseerd.

In het goed bewaard gebleven plaatsje Chantilly staan fraaie huizen van de bourgeoisie, terwijl op loopafstand het kasteel met zijn mooie 17de-eeuwse tuinen gelegen is. Watertuinen, ontworpen door André le Nôtre, de tuinarchitekt van de Zonnekoning, Lodewijk XIV Zijn standbeeld is er te zien vlak na de grote trap met haar cascades waar speelse waterstralen ontspruiten bij stevig gebouwde, marmeren riviergoden. De tuin is formeel en dient als voorbeeld van de illusionaire wereld die door water, als spiegel, kan worden opgewekt.

Hoe anders is de tuin van het tweede, vlak vóór Parijs gelegen kasteel van Ermenonville, waar ook met raffinement het spel met waterspiegeling bedreven wordt. Daar geen

rechte lijnen van het 'grand canal', 'les bassins d'eau', en de lange rijen lindebomen: in de tuin van Ermenonville is gekozen voor asymmetrie, die met het streven naar natuurlijkheid verbonden werd.

Het verhaal over het ontstaan van dit eerste landschapspark in Frankrijk is verweven met twee namen: als eerste de naam van Jean Jacques Rousseau, de Zwitserse filosoof die hier enkele weken woonde en in het kasteel gestorven is. De tweede - minder bekende - naam, die bij de tuin en het park genoemd moet worden, is die van René Girardin, die als ontwerper de grootste rol heeft gespeeld.

**René Girardin,
Frankrijks eerste
landschapsarchitekt**

In 1765 sterft de minister van Financiën van Lodewijk XIV en laat zijn kasteel met uitgestrekte landerijen in Ermenonville na aan zijn familielid René Girardin. Deze was als hoge officier in staat geweest veel te reizen, met name naar Engeland, waar de toen in aanleg zijnde eerste landschappelijke tuinen hem

fascineerden. Wat hij aantrof bij zijn nieuwe bezit leek weinig geschikt om er een, door hem zo bewonderde, landschappelijke tuin van te maken.

Rond het kasteel lagen uitgestrekte moerasgebieden, die als ondoordringbare waterlinie hun doel als bescherming van de bewoners van het kasteel hadden gediend. Fraai waren ze echter allerm minst en ze voldeden geenszins aan het schoonheidsideaal van Girardin. Behalve de Engelse landschapstuinen van William Kent, Charles Bridgeman en Lancelot Brown was er nog een grote bron van inspiratie: het boek dat de in armoede levende filosoof Jean Jacques Rousseau geschreven had en dat voor die tijd een ware 'bestseller' kon worden genoemd: 'Julie ou La nouvelle Héloïse', waarin een prachtige natuurlijke tuin beschreven wordt. Rousseau beschrijft een boomgaard waarin water, zachtjes murmelend, in beekjes stroomt en over watervalletjes naar beneden valt. Er zijn wilde bloemen, vogels zingen en de lange slingerende lanen zetten tot bespiegelingen aan. De mens geniet van de natuur, de natuur dient als inspiratiebron.

René Girardin combineert beide invloeden: Rousseau's beschrijving van water, slingerpaden en bloemenweiden met de Engelse landschapstuinen uit zijn tijd en schept zijn eigen 'droom'. Het moeras wordt uitgediept, er worden op verschillende niveau's dammen gebouwd, waardoor vijvers ontstaan en op een natuurlijke wijze watervallen gekreëerd worden. Bomen, vooral beuken, berken en enkele groepen Italiaanse populieren, worden op zeer geraffineerd gekozen plaatsen aangeplant, zo accenten vormend op de met gras begroeide weiden en op de grasranden langs de waterspiegels. Wie Ermenonville bezoekt zal verrast zijn hoe fraai het sierlijke, nu als hotel in gebruik zijnde, kasteel tussen de vijvers is gesitueerd.

Aan de zuidzijde liggen grote hoger gelegen vijvers, aan de noordzijde wordt het water als tuin- en landschapselement herhaald in een andere, zeer verrassende vorm: een door Girardin zeer bewonderd Hollands landschap was daar sinds de 17e eeuw aanwezig in de vorm van een lang recht kanaal, een watermolen en een gotische toren. Nu zijn hiervan alleen nog de molen en het kanaal overgebleven. Een zij-as is met enkele Italiaanse populieren van een opvallend vertikaal accent voorzien. Dezelfde populieren bekronen ook in de zuidelijke watertuinen een vermaard eiland dat door het langzaam stromende vijverwater omsloten is. Dit als 'Ile des peupliers' bekend staande, door Girardin ontworpen, landschappelijk element is met de vertikale populieren erop een ware blikvanger, die een dramatische waarde kreeg toen daar Jean Jacques Rousseau begraven werd.

Het was twaalf uur 's nachts in het jaar 1778 toen de bewoners van het dorp Ermenonville met flambouwen de kist begeleidden, die daarna per roeiboot naar het populiereiland werd gevaren. Een prachtige tombe herinnert ook nu nog aan die voor de tuinkunst zo belangrijke filosoof, die de weg terug naar de natuur als inspiratiebron gewezen had aan ontelbare intellectuelen van zijn tijd. Zo was er Marie Antoinette die haar 'Hameau', een boerderij met landschappelijke vijvers en weiden in Versailles formele park liet aanleggen, zo 'le jardin Anglaise' introducerend, die nog steeds voor vele Fransen het schoonheidsideaal gebleven is. Eén vraag beantwoordde ik nog niet: hoe kwam Rousseau terecht in het sierlijke, meer op een landhuis lijkende, Château d'Ermenonville? Toen Girardin zijn park-tuin min of meer uit de dichtgegroeide moerassen geschapen had, hoorde hij dat Rous-

l'Ile des peupliers

seau in Parijs in armoedige omstandigheden verkeerde. Hij bezocht de in die tijd zeer bekritiseerde 'nieuwlichter' en haalde hem, toen al ziek, over om op Ermenonville te komen wonen. Nog enkele weken genoot hier de poëet, die verrukt uitriep: "Ah! Je le vois, je le sens jusqu'au fond de mon âme, je trouve ici les jardins de ma Julie"... Hij stierf kort daarop, nog zeggend "ma chère femme, rendez-moi le service d'ouvrir la fenêtre que j'ai le bonheur de voir encore une fois, la verdure comme elle est belle, que

ce jour est pur et serein! Oh, que la nature est grande!"

Arend Jan van der Horst

Informatie:

Het park is alle dagen open behalve dinsdag, het prachtige château is nu een driesterren hotel. Adres: 60950 Ermenonville

Tel 09-33-16-44540026

Fax 09-33-16-44540100

Johann Wolfgang von Goethe

...mijn vallei wordt steeds groener...

Goethe heeft behalve als schrijver ook 'carrière' gemaakt als landschapsarchitect. De groene sporen hiervan zijn het duidelijkst terug te vinden in Weimar. Een stad die na de 'Wende' makkelijker te bereiken is dan ooit.

Nu het oostelijk deel van Duitsland makkelijk te bezoeken is, zijn de mogelijkheden voor een korte tuinentrip aanzienlijk uitgebreid. Juist in dit deel van het kontinent ontstonden de eerste tuinen in Engelse landschapsstijl. In het zuiden van de voormalige D.D.R. zijn veel tuinen die als bedevaartsoord kunnen dienen. Vooral rond Weimar, langs de rivier de Ilm, is het landschap kunstmatig vormgegeven. De aanzet tot deze 'groene omgeving' gaf hertog Carl August, voorafgegaan door zijn moeder, hertogin Anna Amalia. De hertog besteeg de troon in een tijd die openstond voor veranderingen; Rousseau en de Verlichting brachten een 'terug naar de natuur' op gang. In de hofhouding van deze hertog bevond

zich ook Johann Wolfgang von Goethe. Beiden studeerden plantkunde bij dezelfde hovenier. Goethe was geheel en al op de natuur ingesteld en werd er door beïnvloed. In Darmstadt was een romantische beweging ontstaan onder leiding van Johann Heinrich Merck en ook de geschriften van

Hirschfeld ('De Theorie der Tuinkunst', 1797-'81) troffen Goethe dusdanig, dat de sporen daarvan nog in 'Die Leiden des Jungen Werther' terug te vinden zijn.

In Weimar was Goethe zeer op zijn plaats. Midden in het groen kreeg hij van de hertog zijn Gartenhaus waar hij onmiddellijk de tuin opnieuw aanlegde. Hij deed dit met zo'n overgave dat hij zelfs buiten overnachtte. Aan zijn vriendin Charlotte von Stein schreef hij in 1776: 'Voor het eerst in de tuin geslapen en nu een eeuwig aanbieder van de aarde...'

Hij wilde de tuin aanleggen naar een voorbeeld van Bertouck. Deze man had in de tuin een grasveld gemaakt met mos en bankjes en een hut,

alles zeer romantisch en opgedragen aan zijn vrouw.

Goethe heeft ook Wörlitz bezocht, een ander voorbeeld van 'verlichte' vormgeving der natuur. Geen strakke geometrische vormen meer, maar een open landschap en slingerende paden. Een compleet 'Garten-

reich'. 'Het is oneindig mooi hier. Gisteravond waren we in de bossen tussen meren en kanalen. Ik was getroffen. God heeft het de prins gegeven zijn droom te verwezenlijken. Het landschap ontrolt zich als een sprookje. Je loopt erdoorheen als een klein kind, dat niet weet waar te kijken.' Met deze indrukken keerde Goethe terug naar Weimar. Hij vormde zijn omgeving naar deze beelden. Naar aanleiding van een dramatische zelfmoord transformeerde Goethe met anderen een grot tot monument. Ook richtte hij een kluisenaarshut in en een toren als kunstmatige ruïne. Op deze zorgvuldig gemodelleerde plekken kwam men samen

Grot van de Sfinx, gravure G.M. Krans 1797

om buiten in de natuur te zijn. Goethe organiseerde daar theateropvoeringen met de natuur als decor. Al deze veranderingen kunnen onder de noemer 'Engels landschap' vallen: grote stukken gras met slingerende paden langs verspreide boomgroepen.

In het park werden ook romantische 'monumenten' opgericht. Zo werd het epigram 'Einsamkeit' in steen gegraveerd en naast een grot geplaatst. Als dank voor de ondersteuning bij de parkaanleg van Leopold Friedrich Franz, prins van Dessau, werd een herdenkingsplaquette geplaatst.

Iedere plek kreeg zo zijn verbijzondering. Na deze excessieve, licht hysterische natuurbeleving kwam natuurlijk een synthese. Goethe onderging een klassieke, zo u wilt classisistische, fase waarin hij vooral de Franse tuinkunst opnieuw ging waarderen. Met name de (on)mogelijkheid om de natuur te beheersen c.q. te beïnvloeden intrigeerde Goethe. 'De passie voor tuinen leidt tot iets oneindigs. Omdat het onbeperkt is van idee. Omdat het materieel is alswel eeuwig, toevallig en steeds wisselend. De passie voor tuinen leidt tot vals sentiment en denkbeeldige ijdelheid. Het vermindert de sublieme aard van de natuur en verlamt het door het te imiteren.'

Na de intensieve periode in Weimar bemoeide Goethe zich steeds minder met de praktische 'tuin' beoefening. Wel bleef de invloed van de natuur zeer sterk aanwezig in zijn werk, zoals blijkt uit:

FRÜHLING ÜBERS JAHR

Das Beet schon lockert
Sich's in die Höh',
Da wanken Glöckchen
So weiss wie Schnee;
Safran entfaltet
Gewalt'ge Glut,
Smaragden keimt es
Und keimt wie Blut.
Primeln stolzieren
So naseweis,
Schalkhafte Veilchen
Versteckt mit Fleiss;
Was auch noch alles
Da regt und webt,
Genug, der Frühling
Er wirkt und lebt.

Doch was im Garten
Am reichsten blüht,

Das ist des Liebchens
Lieblich Gemüt.

Da glühen Blicke
Mir immerfort,
Erregend Liedchen,
Erheiternd Wort.
Ein immer offen,
Ein Blütenherz,
Im Ernste freundlich
Und rein im Scherz.
Wenn Ros' und Lilie
Der Sommer bringt,
Er doch vergebens
Mit Liebchen ringt.

De parken in Weimar werden in 1844 opnieuw aangelegd door Eduard Petzold, die zeer beïnvloed was door Prinz Hermann von Pückler Muskau (zie artikel over Bad Muskau). De hertogelijke familie von

Sachsen-Weimar heeft de tuinen nog in haar bezit gehad tot 1918. Restauraties vinden plaats vanaf 1970.

Weimar is een plaats met veel bezienswaardigheden. Grootheden als Schiller, Herder, Goethe, Liszt en Strauss hebben hun sporen nagelaten. Het Park an der Ilm, mede ontworpen door Goethe, is vrij toegankelijk, Goethe's Gartenhaus is ingericht als museum. Buiten Weimar zijn het Slot Tiefurt met tuin, en het Slot Belvédère, ook met tuin, te bezichtigen. Overal zijn groene sporen van Goethe terug te vinden.

Gerritjan Deunk

Litt.
- Gardens in Central Europe, Antique Collectors' Club, Suffolk England 1991
- 45 Rassegna, Goethe, Van de Velde and Gropius in Weimar, CIPPA, Bologna, Italia 1991

De tuin en het 'Gartenhaus', ets van J.W.C. Roux, 1820.

De tuin van George Sand

Het Château de Nohant, waar wilde bloemen staan te
zinderen in de schaduw van het bos.

Bij Uitgeverij Flammarion is een inspirerend boek uitgekomen over George Sand, de schrijfster uit de 19de eeuw, die nog steeds sterk tot de verbeelding spreekt. Naast een groot aantal recepten bevat het boek een boeiend historisch overzicht, geschreven door Christiane Sand, kleindochter van George, die officieel Aurore Dupin heette. De recepten zijn heel bijzonder, een bron van kookplezier voor de liefhebbers.

Mij interesseerde vooral het gedeelte over het leven van de vijf generaties familieleden die het kasteel bewoonden, waarin natuurlijk een beschrijving van de vroeg 19de eeuwse tuin is opgenomen. De tuin is nagenoeg onveranderd. Tuin en kasteel, ingericht als museum ter nagedachtenis aan George Sand, trekken nog altijd veel publiek.

George Sand groeit op bij haar grootmoeder

Op 23 augustus 1793 koopt Mevrouw Dupin de Francueil, de buitenechtelijke dochter van de befaamde maarschalk De Saxe, een nieuw gebouwd huis, dat op de plaats kwam van een drie eeuwen oud kasteel. Zij laat langs het huis een tuin aanleggen. Haar naam is Marie Aurore de Saxe. Zij trouwde twee keer; haar eerste man, de graaf De Horn wordt gedood bij een duel, haar tweede man, Dupin de Francueil, is 61 jaar als hij haar huwt en korte tijd later vader wordt van een gezonde zoon. Deze zoon, Maurice, wordt militair en strijdt voor de Franse viktoria in Italië. Daar ontmoet hij een mooie Française,

Antoinette-Sophie Victoire Delaborde. Zijn moeder is tegen de verbintenis die de twee willen aangaan, zij vindt de afkomst van deze toekomstige schoondochter te gering en tracht een huwelijk te voorkomen.

Tenslotte huwen de gelieven toch en een maand later wordt een dochttertje geboren, de toekomstige George Sand. Zij is vier jaar oud als haar vader in 1808 sterft. Zij wordt

door haar moeder achtergelaten in het kasteel van Nohant, waar het kleine meisje liefdevol door haar grootmoeder wordt opgevoed. Wiskunde, letterkunde, de filosofie van Rousseau, de skeptische geest van Voltaire, vormen met de geschriften van Vergilius, Homerus en Montaigne haar studiemateriaal.

Als zij zeventien jaar is sterft haar grootmoeder en wordt het jonge meisje eigenaresse van het 'château', naar haar gevoel een overdreven benaming voor het grote landhuis.

Op 17 september 1822 trouwt de dan nog Aurore Dupin geheten George met Casimir Dudevant. Uit het huwelijk worden een dochter en een zoon geboren. Dit huwelijk

met een man die alles wil organiseren met een strenge gelijkheid en orde kan beslist niet gelukkig genoemd worden.

Wat eerst boeiend was veranderde voor de jonge vrouw in saaiheid en zij vocht met sukses voor een scheiding van tafel en bed. De zoon Maurice groeide op tot kunstenaar. Van zijn hand verschenen een studie over vlinders en één over de Comedia del l'Arte. Hij illustreerde zijn boeken zelf.

Dochter Solange was mooi en rekalcitrant, zij heeft het nooit met haar moeder kunnen vinden. Haar jaloerse gedrag zou George Sand's relatie met Chopin tot een vroegtijdig einde hebben gebracht.

De twee dochters van Maurice erfden na de dood van hun grootmoeder en vader het huis, dat nu na veel moeite is gered en als museum is ingericht.

George beschrijft hoe zij geniet van het werken buiten, in haar tuin in een brief aan Jules Hetzel (1854): 'Ik bewerk de grond met gedreven hartstocht vier à vijf uur per dag en ik heb in mijn kleine bos een tuin aangelegd naar mijn eigen idee. Een tuin met stenen, met mos, klimop, grafstenen, schelpen en grotten is misschien niet alledaags, maar wat ik er sjuw met stenen, stronken, gieters en kruidwagens vol zand en aarde, al wat er in me opkomt aan ideeën voor toneelstukken en romans, aan invallen en dagdromen, is fabelachtig....'

De tuin, uitgezet en beplant door Aurore de Saxe, heeft de Lodewijk XVI-stijl behouden, die ook het huis kenmerkt. George Sand heeft met haar liefde voor bloemen en groen de tuin echter verfraaid.

Op het terras liet zij sinaasappelboompjes, fuchsia's, citroenkruid en granaatappelboompjes zetten. Zij plantte rozen, witte clematis, jasmijn, Corchorus en heggerank

langs het grote huis, zodat het lijkt 'ingebed' in geuren.

Ceders, twee hoge dennen, die boven alles uittorenden, grote lindebomen waarvan de takken grootmoeders vensters raakten, ..., judasbomen en sering en bloeiden op de binnenplaats bij de ingang en op de grond irissen, tulpen, pioenrozen, blauwe vlasbloemen, juffertje-in-het-groen, geraniums en oleanders.... dit alles verlevendigde de groene achtergrond van het bos met zijn kronkelpaadjes, waar op kruisingen hier en daar bankjes uitnodigend waren neergezet.

Zij maakte dagelijks een wandeling door de tuin om de planten te bekijken, die haar dierbaar waren, bond ze op, zette ze in het voorbijgaan weer overeind. Zij wist wanneer ze bloeiden (sic), kende de plekje waar hun schoonheid het best tot zijn recht kwam en zij kon ze verzorgen. De tuinman was een personage van belang: hij kreeg zijn opdrachten rechtstreeks van haar.

George Sand hield het meest van een aantal simpele planten, die haar herinnerden aan de bossen of die haar door hun pure schoonheid sterk aanspraken. Stellaria Holostea (muur) was er zo één. Zij genoot ervan te zien hoe dit witte sterretje openging bij mooi weer en zich weer sloot vòòr het ging regenen; zij hield van de bosanemoon, die ze uit de wouden in de omgeving had gehaald; zij ging vanaf het ogenblik dat het boven de grond kwam tot aan de bloei elke dag even kijken naar een pol leverkruid (Hepatica Tribolochaex) om te genieten van zijn mooie vorm en helblauwe kleur.

De druifhyacinth die zij uit het Middellandse Zeegebied had meegebracht, vond ze heerlijk om haar fijne en doordringende geur. Dit plantje stond hier in het gras naast

Stellaria Holostea en prachtige tulpjes die onder de Perzische sering groeiden.

Het rosarium besloeg een zeer zonnig deel van de tuin. Daar stonden vier dichte rozengroepen rondom perken zomerbloemen. Deze plek, een lust voor het oog, was heel aantrekkelijk voor vlinders, die aangetrokken werden door de honinggeur van deze zonminnende bloemen.

Afwisselend sierden rode pioenen, stokrozen en rozenstruiken, guldenroede, papaver en Japanse anemoon het brede pad, dat door de moestuin loopt.

Een citroenplant waarvan grootmoeder de prikkelende geur heerlijk vond, groeit en bloeit hier nog steeds. Melisse die zij heeft laten planten, komt nog ieder jaar op dezelfde plekken tevoorschijn; de witte clematis klimt nog altijd tot onder haar vensters en verspreidt daar haar geur van bittere amandelen.

Alles in haar tuin is nagenoeg gebleven, zoals zij het gekend heeft, op een rij iepen aan de oostzijde en een paar mooie grote lindebomen die tegen het huis groeiden, na. Na de dood van zijn moeder, van wie hij zielsveel hield, was George's zoon Maurice zo intens verdrietig, dat hij eerst weg wilde, het lege nest ontvluchten. Maar hij veranderde van idee, bewogen door de drang dat te veranderen wat hem niet langer aanstond, nu zij er niet meer van kon genieten: hij snoeide en zaagde. De iepen vielen. Zelfs de forse linde ging met zwaar bladgeruis en reusachtig gekraak tegen de grond. Hiermee leek vader zijn wens in vervulling te zien gaan het mooiste te offeren van het gebladerte waarmee zij haar huis had omhuld om zich in een waas van geheimzinnigheid terug te kunnen trekken.

Een zomers erwtensoepje 1) Recept van Aurore Sand

Men neme:
verse doperwtjes
kropje sla
venkelknol
zout
2 eidooiers
beetje melk

Doe de versgedopte erwten in een pan en dek ze toe met een kropje sla en een venkelknol in stukken.

Vervolgens vult u de pan met kokend water en voegt wat zout toe. Zeer zachtjes ca. anderhalf uur laten koken.

Vervolgens voegt u 125 gram boter toe en indien de sla enigszins zuur is en de erwten niet erg zoet smaken, is ook een suikerklontje smakelijk.

Voor het opdienen klopt u twee eidooiers door wat koude melk, giet dit mengsel in de pan.

Dien de soep met kleine croutons of ge-roosterd brood op.

Arend Jan van der Horst

1) Aurore Sand: Souvenirs de Nohant, La Reine de Paris nr. 17, 1 september 1916
Het hier genoemde boek is 'A la table de George Sand' door Christiane Sand, uitgave Flammarion 1987
Vertaling: Suzanne de Leur

Dame Edith Sitwell

...ik luister naar muziek en stilte...

Sir George Reresby Sitwell (1850-1943), Engels schrijver over tuinen, o.a. 'On the making of Gardens', was iemand die voortdurend probeerde uitvindingen te doen en onderzoek te verrichten naar duistere zaken.

Misschien is de naam Sitwell niet zozeer bekend geworden door deze buitenissige schrijver en aanlegger van tuinen, maar door zijn nog excentriekere dochter Dame Edith Sitwell.

Sitwell besteedde geen aandacht aan zijn kinderen Edith, Osbert en Sacheverell, die op Renishaw werden opgevoed en allen schrijver zijn geworden. Edith is door haar poëzie het meest bekend geworden.

Terug naar Sir George. Hij werd geboren op Renishaw, dat even ver van Londen verwijderd ligt als van de grens met Schotland. Gedurende zijn gehele leven heeft hij zich op fanatieke wijze beziggehouden met één project en daarin is hij dan ook wonderwel geslaagd: het ontwerpen en aanleggen van de formele tuinen rond Renishaw, geheel in de Italiaanse stijl.

Hij bezat een grondige kennis van de Italiaanse tuinen, omdat hij jaarlijks de winter placht door te brengen op het familiekaasteel 'Montegufoni' bij Florence en de bekende klassieke Italiaanse tuinen bezocht.

Bij dit slot, dat gelegen is in de heuvels van Chianti, restaureerde hij de eeuwenoude terrassen en tuinen, waarin hij de rijen sinaasappelboompjes, cypressen en een grotto terugbracht. Ook introduceerde hij er weer de Toscaanse rozen en werden 3 dwarsassen tussen de verweerde borstweringen hersteld.

Het ontwerpen en aanleggen van tuinen in de Italiaanse stijl door deze Engelsman-in-hart-en-nieren is wellicht te verklaren uit de ideeën die hij zelf had en die hij heeft vastgelegd in het hierboven genoemde boek

Renishaw Hall, Derbyshire, Engeland

'On the making of Gardens': "Als de huidige wereld opnieuw grote en grootse tuinen wenst, dan moet zij in de veranderende omstandigheden van het moderne leven kijken naar datgene waar de

makers van de tuinen in de Renaissance van uitgingen”, aldus Sir George Sitwell.

Renishaw werd in 1625 door een voorvader, George Sitwell I, gebouwd. Het was een stenen huis in de vorm van een H. Aan het einde van de 18de eeuw kreeg het huis zijn huidige vorm en omvang door Sir Sitwell Sitwell (inderdaad een dubbele naam); deze hield er racepaarden en jachthonden op na, waarvoor hij aan de westzijde van het huis stallen bouwde. Hij liet geen poëzie na, maar wel voldoende fortuin, waarmee zijn nazaten terrassen, vijvers en fonteinën konden aanleggen!

Dame Edith Sitwell in de tuin van Ranishaw Hall.

U ziet in gedachten Edith als klein meisje rondwandelen in de tuinen van Renishaw, haar vader heeft geen tijd, hij schrijft en inspekteert het onderhoud van de tuinen tot in de kleinste details. Hij reist in Italië en spendeert zijn avonden op ‘The Club’ met zijn vrienden. In die kille familiesfeer heeft Edith een diep ongelukkige jeugd gehad, hoewel zij van haar broers Osbert en Sacheverell veel begrip ondervond.

Op jonge leeftijd begint zij al met het schrijven van poëzie, later werkt zij mee aan een tijdschrift. Schrijvers en artiesten werden door haar gesteund, zij stond bekend als excentriek en controversieel. Proza schreef ze met tegenzin, alleen ‘om den brode’.

Op toernee in de Verenigde Staten in 1949 houdt ze dramatische voordrachtsavonden in het Metropolitan Museum in New York, waar ze vanaf de vierde etage haar gedicht ‘The Blitz’ voordraagt. Haar stem klinkt via mikrofoons door het gehele gebouw. Het publiek is verbijsterd door haar optreden. Na afloop fladdert ze met een brokaten cape om de schouders onder groot applaus de trappen van het museum af.

Edith (1887-1964) hield er van om te luisteren naar muziek en naar stilte. Ze haatte het mistige, kille Londen in de herfst en vluchtte dan naar haar familiebezit Montegufoni. Daar kon ze genieten van zwoele avonden op de terrassen, van de zoete geuren die door de wind werden meegevoerd en de kleine vleermuizen die door de lucht zwalkten.

U kunt dit alles beleven:

Op aanvraag is een bezoek aan Renishaw en de tuinen mogelijk. Via de Britse Reisorganisatie ‘Britain without Tears’ en via reisburo Hageman in de Leidsestraat te Amsterdam kunt u een deel van het kasteel Montegufoni huren en er een vakantie doorbrengen.

Gerard Rakers

Edith Sitwell, Bloomsbury Books, London 1979

Washington Irving en Louis Couperus in het Alhambra

“Ik brand van verlangen die beroemde plaatsen te bezoeken, het stof der eeuwen te voelen, te dromen temidden van de ruïnes van een kasteel en me te onttrekken aan de werkelijkheid van het heden om me te verliezen in de grootheid van het verleden”.

Zo verzuchtte de 20-jarige Washington Irving, Amerikaan van Schotse afkomst in 1803 in New York. Hij zat gebogen over de wetboeken en was als juridisch student voorbestemd advocaat te worden. Hij besluit echter te gaan reizen, naar Europa. Hij bezoekt o.a. Frankrijk, Holland en Engeland, waarbij hij en passant (op weg naar Sicilië) in handen valt van zeerovers. Hij publiceert reisartikelen en wordt nooit meer advocaat. In 1826 is hij verbonden aan de ambassade in Madrid.

De Romantiek deed de belangstelling voor het verleden herleven en het geïsoleerde Spanje, nog bijna levend in de Middeleeuwen wordt door deze romantische Amerikaan gekozen als doelwit voor zijn verkenningen. En welk reisdoel is geschikter dan het bijna vergeten Alhambra bij Granada? Hij maakte zijn opwachting bij de commandant van het garnizoen, die in die tijd de scepter zwaait over het Alhambra. Wanneer hij zijn bewondering voor het complex uitspreekt zegt deze hem, volgens Spaanse traditie, dat het paleis tot zijn beschikking staat. Het blijkt niet alleen hoffelijk bedoeld maar eerlijk gemeend te zijn en enkele dagen later neemt Irving zijn intrek in het Alhambra.

Het Alhambra (Arabisch voor: het roze paleis) werd, tijdens de Moorse overheersing van het Spaanse schiereiland van 711 tot 1492, gebouwd in het midden van de 13de

eeuw door de Moorse vorst Mohammad Al-Ahmar. Het Moorse rijk in Spanje was toen al uiteengevallen in kleine, elkaar vaak bevechtende vorstendommen. Terwijl Cordoba en Sevilla een sterk Moors karakter dragen is het toch Granada en vooral het

De beroemde fonteinën van het Alhambra.

Alhambra, waar de Moorse invloed best bewaard is. Het sobere exterieur, de hoekige strakke lijnen vormen een groot contrast met

de uiterlijkheid van de latere Spaanse architectuur. De uitbundige versiering van het interieur is geometrisch abstract daar de bouwmeesters gehouden waren aan het verbod op de afbeelding van mens en dier. Er is het weergaloze spel van water, van levensbelang voor deze voormalige woestijnbewoners, water, dat zich door het hele gebouw beweegt via de grote bassins als in de Hof der Myrten, via fontein en zoals in de Leeuwenhof, verbonden door kleine kanaaltjes en altijd aanwezig met een zacht gemurmur en verkoeling verschaffend zoals langs de trappen in het Generalife.

Het complex van gebouwen met zijn binnenhoven, ontvangtzalen, woonvertrekken en tuinen kon in zijn gloriëtijd als vesting wel 40.000 man troepen herbergen maar raakt, na de val van Granada en de laatste nederlaag van de Moorse vorsten in verval. De Fransen onder Napoleon verblijven er in 1812 nog even, blazen een toren op en vertrekken weer. Het wordt ten tijde van Irving's verblijf gebruikt als garnizoen, komt later in particuliere handen en wordt pas in 1870 tot nationaal monument verklaard. Tot die tijd is dit het domein van smokkelaars en lieden die er ongestoord willen drinken, vechten, bedelen, muziek maken of eventueel groente verbouwen.

Aldus trof Washington Irving het aan toen hij er zich vestigde in 1829. Het hele Alhambra wordt zijn speelterrein, hij opent ergens een deur en komt bij toeval in de Zaal der Ambassadeurs. "Aan drie kanten van de zaal zijn open vensters in de immense dikte van de muren, waardoor men wijdse vergezichten ontwaart. Het balkon vooral ziet uit op de groene vallei van de rivier de Darro met zijn wandelpaden, lanen en tuinen. Ongelukkig

de man die dit alles verloor, riep Karel V uit, toen hij op zijn beurt hier stond in het midden van de 16de eeuw." ¹⁾ De man in kwestie was de ongelukkige Boabdil of Abdullah, de laatste Moorse vorst van Granada na de inname van deze stad door de "Katholieke Koningen" in 1492.

Washington Irving beschrijft de Leeuwenhof: "De grote charme van dit droompaleis bestaat daarin dat het beelden van het verleden kan oproepen en zo de hedendaagse werkelijkheid kan verfraaien met de herinneringen aan het verleden." ²⁾ "Geen plek eigent zich daar meer voor dan de Leeuwenhof. Deze hof is slechts licht door de tijd beroerd en de sierlijkheid en de pracht van deze Moorse hof hebben nog hun oorspronkelijke schittering behouden." ³⁾ Bij de familie die voor hem zorgt hoort hij allerlei prachtige verhalen over de Moorse vorsten en bewoners van het Alhambra, hetgeen hem inspireert tot het schrijven van de "Tales of the Alhambra" dat in 1832 uitkomt. Zo vertelt hij van de reeds eerder genoemde vorst Boabdil, die als overwonnen het Alhambra verlaat door een poort, die later op zijn verzoek moet worden dichtgemetseld, om de sleutels van de stad te overhandigen aan de "Katholieke Koningen", die hem verslagen hadden.

Onze eigen Louis Couperus had de "Tales of the Alhambra" van Washington Irving gelezen toen hij in 1913 Spanje bezocht, welke reis hij beschrijft in zijn "Spaans Tourisme". Hij op zijn beurt, beschrijft deze episode van Boabdil: "Weemoediger schoonheid is het oker en rood van de citadelmuur. Weemoediger schoonheid vooral omdat op den verder af gelegen wachttorens dien dag dat Grana-

da viel, ... geschenen werden de drie van der overwinnaars, Ferdinand en Isabella, de "Katholieke Koningen". Dien weemoed thans gevoelen wij tusschen de prachtige tuinen aangelegd op terrassen, vanwaar Granada, geïdealiseerd, als een sprookje ligt aan onze voeten, in hare groene vega ⁴⁾, tegen hare azuren bergen, de zilveren Sierra Nevada gekarteld tegen den turkooisblauwen hemel. Tusschen de donker purperen rozen der tuinen, de rozen, die in dikke trossen hangen tegen de okerpurperen muren der citadel, verdiept zich die hemel, vervaagt zich die vlakte, verwazen die bergen en schitteren schel de onwaarschijnlijk blanke toppen... Het is een landschap van overweldigende epische poëzie, waarover ik weet niet welke vreemde melancholie is

blijven zweven... Ginds lag in de vlakte het leger der Katholieke vorsten; van deze tinnen volgde de vertwijfelende Boabdil... de laatste wanhopige pogingen zijner laatste getrouwen... De Hand zou den sleutel grijpen, het zou gedaan zijn met de Moorse heerschappij, met de Alhambra..." ⁵⁾ Couperus beschrijft ook de Myrtenhof. Deze, gerestaureerd, bevalt hem allerminst. Deze restauratie vindt plaats ná het verblijf van Washington Irving toen het Alhambra nog een romantische ruïne was! "Boven de arkaden bogen is, in het stuc, het ingewikkeld en steeds anders doorgevoerde motief ingedrukt. Hoe een denkbeeld te geven van die fijne fantazieën, van die tooverachtig schoone motieven. In deze hof zijn zij fijn ingevulde ruiten en ronde

De Tuin van het Alhambra.

guipure schulpingen. Hun regelmatig terugkomen geeft iets streng elegants aan de ornamentiek, waarmee zij de vlakken boven de bijna geheel ronde Moorse bogen vullen. Het geheel is fijn en lief, is gedistingeerd en elegant. En daarbij is het heel koud. Want het is bijna alles... restauratie. Restauratie reeds begonnen veertig, vijftig jaren her. We zoeken naar de oude stukjes stuc... Het is heusch heel mooi, de restauratie is fijn gedaan en geeft misschien wel een goed idee hoe de Myrten hof was... Wat om ons is... geeft een helder beeld van hoe de hof vroeger was, maar het is niet meer de antieke hof zelve..." 6)

Aan de betovering van de Leeuwenhof kan hij zich toch niet onttrekken. "De zuilen der galerijen... geven een wonderfijne luchtigheid, als van recht opschietende bloemestengels aan deze feëricke architectuur. Door die bloemestengels heen verschiet oneigenlijk bevallig de vierkante ruimte van den hof, met de leeuwenfontein in het midden..." 7)

"En overal weer de rijke, de overrijke ornamentatie, het telkens gevarieerde motief in gips, zacht aangetint met blauw en rood en goud. In de middagzonneschijn wemelen de blauwe schaduwen der zuilen in het verkort om hare bevallige voeten heen en onder de fonteinschaal, dien torsen de twaalf leeuwen, schitteren, als kwikzilveren stralen, de wateren, die hunne muilen spuwen rondom." 8)

Louis Couperus en Washington Irving, zo verschillend in hun indrukken, als gevolg van de verschillende periodes van hun bezoek, verschillend ook van elkaar, de Amerikaan, die de feiten en verhalen verzamelde over het Alhambra en de zuidelijke noorderling Couperus, die zijn indrukken weergaf.

"Achter der bergen wal, van transparant amethyst, zonk weg de zon, een barstende globe van vuur. Over Granada talmde een weerschijn van roze; de onwaarschijnlijk blanke sneeuwtoppen beschenen, betooverd, de doorschijnende robijnen tinnentrans van een reusachtig tooverslot. Er was een vreemde mengeling van Arabische fabelpracht en van Moorse smartelijkheid om wat eindigde..." 9)

Kitty de Smit-Kremer

Litt. Washington Irving "Cuentos de Alhambra" ed. Aguilar Madrid 1954, vertaling van "Tales of the Alhambra" door José Mendez Herrera
Louis Couperus "Van en over alles en iedereen, Spaans Tourisme" ed. L.J. Veen Amsterdam
Ricardo Villa-Real "La Alhambra y el Generalife", ed. Miguel Sanchez, Granada

Foto's Arend Jan van der Horst

1-p.119 Cuentos. (vert. K.d.S.)
2-p.188 idem
3-p.189 idem
4-laagvlakte (vert. K.d.S.)
5-p.70,71 Spaans Tourisme
6-p.75,76 idem
7-p.80 idem
8-p.81 idem
9-p.71 idem

Het landschapspark van Bad Muskau:

Prins Hermann Fürst von Pückler-Muskau's meesterwerk

Tijdens een tocht met onder andere de heer en mevrouw Canneman naar het voormalige Oost-Duitsland zagen wij vele, ons tot dan toe alleen uit boeken bekende, tuinjuwelen. Bij Berlijn was het Potsdam, dat ons verbaasde door de overweldigende hoeveelheid paleizen en onderhouden onderhouden tuinen. Barok, Rococo, en Neo-Classistische paleizen zijn er, met de bij die verschillende stijlen behorende tuinen, te zien, terwijl stroomopwaarts langs de rivier de Elbe de Chinese tuin van Pillnitz en de enorme watertuinen van Wörlitz op de roeiende bezoekers wachten.

Wörlitz moet men immers, net als de eerste Chinese en Japanse tuinen, bekijken vanuit een roeiboot, waarna men aanlegt bij eilanden met tuinen, tempels en priëlen. Deze tuinen en gebouwen zijn een bezoek meer dan waard; dus wie nog een vakantiebestemming aan het zoeken is

Bad Muskau - eerste landschapstuin op het Europese kontinent

Kan juist op eilanden een vorm van tuinkunst zich in alle rust en relatieve afgeslotenheid tot een volwaardige kunstvorm ontwikkelen? Is het niet merkwaardig dat zowel in Japan als in Engeland twee stijlen zich zo in alle zuiverheid konden ontwikkelen zonder invloeden vanuit buurlanden. Een feit is dat zowel de meditatie tuinen en theetuinen van het Zen boeddhisme, als de Engelse landschapstuinen op eilanden tot ontwikkeling zijn gekomen, en door hun relatieve afzondering tot een lokaal fenomeen konden uitgroeien, vóór ze in een verwaterde vorm door anderen werden geïmiteerd.

Eén van de eersten, die vanuit het kontinent naar Engeland afreisde om zich op de hoogte te stellen van die nieuwe tuindeeën,

was Hermann Fürst Pückler von Muskau. In 1816 trok hij voor de eerste keer naar het land waar de natuurlijke tuinkunst tot bloei was gekomen. Hij trof er Humphrey Repton aan, die zijn grote voorbeeld zou worden.

Als waardig opvolger van Bridgeman, Kent en Brown, de drie meest spraakmakende landschapsarchitecten vóór hem, wist Humphrey Repton de verworvenheden van zijn voorgangers - vrijheid en natuurlijkheid in de tuinaanleg - te combineren met nieuwe wensen van de tuin- en parkbezitters. Hij akcepteerde de groeiende wens van vele van deze opdrachtgevers, om meer sierelementen in de parken en tuinen te introduceren. Zo'n sierelement kon een rozentuin zijn, dicht bij huis of voor een nieuw gebouwde serre gelegen. Het kon een aantal bloembedden zijn in een formeel aangelegd gedeelte dicht bij huis, gevuld met eenjarigen, of het kon een wat formelere vijver met beelden zijn, die dicht bij huis werden geplaatst, hiermee werd de rigide sfeer van de oorspronkelijke landschapsparken doorbroken.

Het is niet verwonderlijk dat juist die mengvorm van landschapstuinen met een aantal formelere siertuinelementen Hermann von Pückler-Muskau aansprak. Hij was een groot liefhebber van bloemen, en schreef

een succesvol boek genaamd 'Teppich Gärten', waarin allerhande voorbeelden met beplantingsplannen werden gegeven van bloembedden in ronde, vierkante, serpentine- en niervormen. Toch ging zijn grootste belangstelling uit naar de landschappelijke aanleg en na zijn inspirerende bezoek aan Repton, en bestudering van de vele landschapstuinen van diens drie grote voorgangers, ging hij direkt aan het werk op zijn voorvaderlijk bezit.

Bad Muskau, een moeras wordt tot park

De rivier de Spree vormt thans de grens tussen Polen en Duitsland. In de 18de eeuw behoorden echter grote delen van het huidige Polen tot de Duitse Statenbond, waaronder het stroomgebied van de Spree. Zo zijn 850 ares van de oorspronkelijke oppervlakte van 1350 ares nu in Polen gelegen, zodat wat men thans bewonderen kan minder dan de helft van het oorspronkelijke park omvat.

Bad Muskau bestaat uit een fraai landschapspark, met twee gebouwen. Eén is het voorvaderlijk huis, wit en vierkant van vormgeving. Het andere is een niet door Pückler gebouwd kasteel. Onze eigen Prins Frederik heeft in 1863 het huis van Pückler van Muskau afgebroken en er een groot, uit rode plaatselijk gewonnen natuursteen opgebouwd, kasteel voor in de plaats gebouwd. Het wapen van de Oranjes is nog te zien in de voorgevel van wat nu, na beschadigingen in de laatste wereldoorlog, een romantische ruïne geworden is. Er zijn echter al lange tijd plannen om dit kasteel weer te herbouwen, dus wie weet zien we park en kasteel nog eens in volle glorie terug.

Het restauratie plan

Toen Pückler in 1816 terugkwam van zijn bezoek aan Engeland, vroeg hij de kunstschilder August Wilhelm-Schirmer om schilderijen te maken, die de sfeer aangaven die deze kunstenaar ter plaatse van het moerassige gebied rond het voorvaderlijk huis voor zich zag. Op basis van deze schilderijen werd een plan gemaakt voor de parkaanleg. Een boeiende methode, die even origineel als ongebruikelijk was en is. Riviertjes werden omgeleid, grond werd uitgegraven om vijvers te creëren en elders werd die grond opgeworpen om droge en soms geaksidenteerde gedeelten met gras of struiken te laten ontstaan. Zo ontstond een park met gazons, bomen en bosschages, waar overal water als glinstering aanwezig was.

Het hele ontwerp werd uitgevoerd door 200 tuinlieden onder leiding van de hof-tuinman Heinrich Rehder, een kostbare geschiedenis waar het fortuin van de rijke echtgenote van Pückler voor werd opgesoupeerd.

Door de situering van het nieuwe park tussen hellingen die met oude bomen als beuk en eik waren begroeid, was al snel een volgroeid effect ontstaan. Bezoekers kwamen uit geheel Europa kijken naar dit spraakmakende meesterwerk.

Toch twijfelde Pückler aan zijn aanleg en in 1821 vroeg hij het advies van zijn grote voorbeeld Humphrey Repton, die echter juist overleden was. In zijn plaats reisde diens zoon, John Adley Repton, af naar Duitsland om goede raad te geven. Nieuwe reizen van Pückler naar Engeland volgden in 1826 en 1829, hetgeen hem voldoende stof opleverde voor een boek over landschap-architectuur. Het heette 'Hints on Landscape Gardening' en voorzag in een grote

behoefte om kennis te nemen van deze nieuwe vorm van landschapsarchitectuur.

Reizen naar Noord-Afrika en Azië brachten de prins echter in grote financiële problemen. Zelfs een speurtocht in Engeland naar een rijke erfdochter leverde niets op, en gedesillusioneerd keerde Pückler na deze reis terug naar zijn toen al beroemde park. Hij besloot zijn bezit te verkopen aan een bewonderaar: onze Prins Frederik van Nassau, die later in Wassenaar zoveel prachtige buitenplaatsen als de Pauw heeft laten bouwen. Frederik was gehuwd met een Pruisische prinses en liet het al eerder genoemde kasteel optrekken uit rode natuursteen. Hij nam Pückler's toenmalige hoofd tuinman over, te weten Eduard Petzold. Samen met hem had de bij de aanleg van vele andere parken betrokken vorst Pückler het park van Ettersburg en Weimar opnieuw aangelegd.

Petzold bleef meer dan 30 jaar op Muskau werken, steeds de tuin en het park verfraaiend. In 1875 legde hij er het beroemde arboretum aan, dat uit meer dan 3000 cultivars bestond.

Wie nu het park bezoekt, zal zien dat het zeer goed onderhouden wordt en dat er plannen zijn om de bomen die er eens stonden weer op hun oude plaats te situeren. Daarvoor heeft men onder begeleiding van de Universiteit van Dresden rekonstruktie- en restauratieplannen gemaakt, die in de loop van de komende honderd jaar langzamerhand worden uitgevoerd. Er vindt geen kaalslag plaats met herinplant volgens de oorspronkelijke aanleg, maar men aksepteert een mooie boom, die op een 'verkeerde' plaats staat tot de boom 'op' is, en kan worden gekapt. Dan plaatst men de nieuwe boom op de oorspronkelijke plaats.

Een grote steun bij de rekonstruktie zijn de gravures, die al in Pückler's tijd van het park

werden gemaakt, en recent opnieuw zijn uitgegeven.

Een nieuwe tuin ontstaat in Branitz

Na de verkoop van Muskau stort de prins zich met zijn vrouw op de aanleg van een nieuwe tuin bij zijn andere landgoed in Branitz. Daar legt hij opnieuw een mees-terwerk aan dat nu nog bestaat. Voor het huis en de onmiddellijke omgeving vroeg hij advies bij Gottfried Semper, een beroemde architectuurdeskundige. Beelden van de Deense beeldhouwer Albert Bertel Thorwaldsen werden hier geplaatst.

Al snel ontstonden in het park de volgende onderdelen: de siertuin met rondom een verguld hekwerk, de blauwe tuin, de rozenberg, het eiland van Venus en een prieel met buste van de toen befaamde zangeres Henriëtte Sonntag.

Er kwamen twee meren, met behulp van de directeur van het park, Georg Blayer, ontworpen en uitgevoerd. Op een eilandje in één van deze meren werden de prins en zijn echtgenote begraven. Op de als graftombe gebouwde piramide staat een door deze bevlogen landschapsarchitect zelf gekozen spreuk uit de Koran: 'Graven zijn de bergtoppen van een ver, verrukkelijk land'. Zal Goethe, aan wie de prins in 1821 om raad vroeg, geweten hebben wat voor gevolgen zijn advies zou hebben? Goethe zei tegen de aan zijn landschappelijke roeping twijfelende Von Pückler: 'Je schijnt er aanleg voor te hebben, de studie van de natuur zal je verrijken, terwijl het tevens een van de minst beladen onderwerpen is: het maakt hen gelukkig, die zich ervoor openstellen'.

Arend Jan van der Horst

- Hermann Fürst Pückler, Briefe eines Verstorbenen Kupfergraben, Berlin 1986

Mr. A.C.W. Staring

Sikkels blinken, sikkels klinken op de Wildenborch

Het dorp Vorden in de Achterhoek is gezegend met acht fraaie kastelen binnen zijn gemeentegrenzen. Terecht dat daar veel bezoekers tijdens de zomermaanden op afkomen. Al sinds 1913 organiseert de V.V.V. fietstochten langs de adellijke huizen en havezathen, onder leiding van de plaatselijke apotheker of zelfs de burgemeester. Op deze tocht wordt ook de Wildenborch aangedaan. Tegenwoordig zeker niet het mooiste kasteel uit de serie, wel het bekendste vanwege de dichter Anthony Christiaan Wijnand Staring, die hier resideerde van 1791 tot aan zijn dood in 1840.

De Wildenborch is in z'n huidige toestand een zwakke afspiegeling van oude glorie. Het huis, eens een elegant landhuis, gebouwd door de vader van de dichter, is rond 1900 'romantisch' verbouwd door mr. Jan Isaac Brants. Het landgoed werd na diens dood verkocht. Het goed werd opgedeeld en vele duizenden bomen werden gekapt.

Dit was het einde van een schilderachtig mooi bos waarover Frederik van Eeden in zijn 'Onkruid, Botanische Wandelingen' schreef:

'Digt bij den Wildenborch ligt een bosch, dat door oorspronkelijke woestheid alle bosschen in deze streken overtreft, een bosch waarin 's menschen hand nagenoeg niet zichtbaar is. Tussen rozen en kamperfoelie door drong ik daar binnen en verlustigde mij in een droom van het verleden, toen ons land overal met zulke bosschen was bedekt. Dikke eikenstammen staan scheef en schots door elkaar, afgewisseld door slanke lijsterbessen, grillige ratelpopels en zilverwitte berken. De wegedoorn en de jeneverstruik vormen overal het onderhout; zware stormen en omgevallen stammen maken het gaan moeilijk. De bodem is met een digt en hoog kleed van planten bedekt; de gewone boschbes, het nederige tweebladig

dalkruid met zijn roode bessen, het St. Janskruid (hier Jaag den duivel, *Hypericum perforatum*), de bogtig overhangende *Convallaria multiflora*, en daar tusschen de digte zoden van het driehoekig dekmos (*Hypnum triquetrum*), een der schoonste mossen onzer wilde streken. Hier groeijen ook de vossebessen (hier krootbessen, *Vaccinium Vitisidaea*) met hare glimmende harde blaadjes, rooskleurige bloemen en vuurroode vruchten, en talrijke varens (*Asplenium Filix femina*). De kamperfoelie slingert door alle stuiken en vertoont hier en daar muskaatachtig riekende bloemen en donkerroode bessen.'

Heel anders was het tijdens het leven van de dichter. Hij studeerde rechten in Harderwijk en in Göttingen o.a. landhuishoudkunde. Hierna nam hij in 1791 het beheer van de Wildenborch over. Staring was een praktisch man. Hij zorgde voor irrigatie op zijn terrein en had grote interesse in bosbouw. Dat vergde veel inspanning op deze 'terre affreuse, degoutante' (zoals een vorige bezitter het omschreef). Hij experimenteerde met verschillende boomsoorten, waaronder 13 verschillende soorten populier.

Tijdens een regenbui heeft hij misschien inspiratie voor het volgende gekregen:

Wij schuilden onder dropplend loover,
Gedoken aan den plas;
De zwaluw glipte 't weivlak over,
En speelde om 't zilvren gras;
Een koeltje blies, met geur belaaën,
Het leven door de wilgenblaân.

't Werd stiller; 't groen liet af van droppen;
Geen vogel zwierf meer om;
De dauw trok langs de heuveltoppen,
Waar achter 't westen glom;
Daar zong de Mei zijn avendlied!
Wij hoorden 't, en wij spraken niet.

Ik zag haar aan, en, diep bewogen,
Smolt ziel met ziel in een.
O tooverblik dier minlijke oogen,
Wier flonkering op mij scheen!
O zoet gelispel van dien mond,
Wiens adem de eerste kus verslond!

Ons dekte vreedzaam wilgenloover;
De scheemring was voorbij;
Het duister toog de velden over;
En dralend rezen wij.

Leef lang in blij herdenken voort,
Gewijde grond! geheiligd oord!

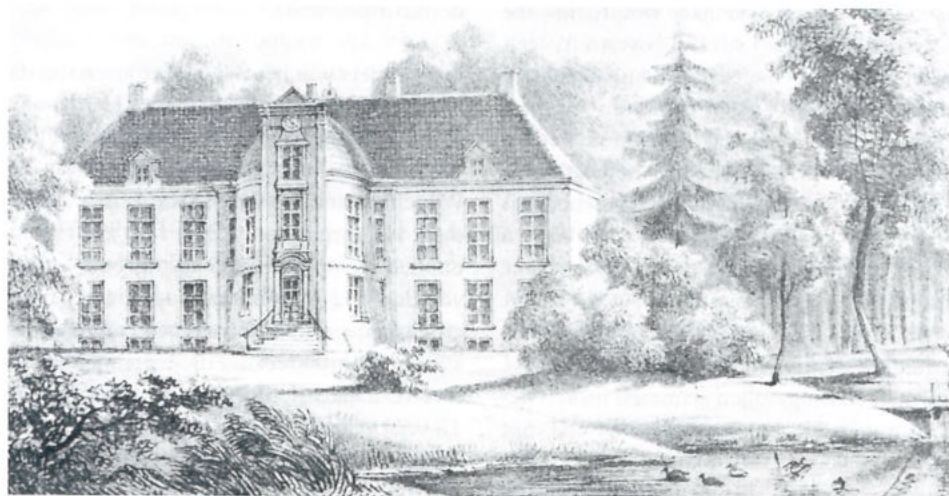
Een gedicht dat verschillende versies kent,
gemaakt op 16-, 31- en 53-jarige leeftijd!
Als dichter en literator stond Staring dicht
bij de Achterhoekse natuur. Zijn verbon-
denheid daarmee spreekt uit al z'n proza en
poëzie. Zijn teksten bereikten zelfs het kerk-
hof van Vorden:

Uit Nacht rijst morgenrood:
Het Leven uit den dood.

Het is verstandig de kastelenroute te kombi-
neren met de open tuinen dagen van 'de
Wiersse'. Ook het doolhof bij kasteel Ruurlo
ligt dichtbij.

Gerritjan Deunk

Litt:
De acht kastelen van Vorden,
A.F. van Ebbenhorst Tengbergen Laumillard
(De Walburg Pers, Zutphen, 1973)
Gedichten van A.C.W. Staring, uitgegeven door Nicolaas
Beets (W.J. Thieme & Cie, Zutphen 1861)

Annette Droste-Hülshoff

...Ik geniet van iedere bloem, als een stervende...

'Ik was gisteravond tot tien uur in de tuin. U gelooft het niet, hoe mild het was en hoe geurig, maar ook net zo helder als anders in de winter. Ik zat op de bank bij het huis, liet de nachtegale voor mij zingen, liet de wind door mijn haren spelen en was totaal genotzuchtig ingesteld. Waarom is men op zulke hoogst poëtische momenten helemaal niet geneigd aan poëzie te denken?'

Aldus een brief die Annette Droste-Hülshoff schreef op 26 april 1840. Met de tuin doelde zij op de tuin van het landgoed Rüschaus in de buurt van het Westfaalse Münster. Het huis was gebouwd door Johann Conrad Schlaun, een bouwheer die, als afwisseling op de gangbare barokke Rococo, van Rüschaus een stoer en trots herenhuis maakte in edele eenvoud.

Annette woonde daar na de dood van haar vader met haar moeder en zuster. Het geboortehuis Hülshoff lag enkele kilometers verderop. Nog vòòr de dood van haar man had Annettes moeder haar oog al op het waterslot Rüschaus laten vallen. Ze was er zeer aan verknocht. De dichteres zelf noemde het huis haar 'Slakkenhuisje' en daar bedoelde ze vooral de tussenverdieping mee. Vier kleine vensters keken uit op het bos aan de westkant. Uit een brief van 1843: 'Ik kan U niet zeggen wat er in mij omgaat! Ik geniet van elk avondrood, van iedere bloem in de tuin als een stervende.' De sfeer die Rüschaus uitstraalde was

vooral te danken aan het 'konsept' van Schlaun. Hij had van dit woeste stukje Münsterland een paradijsje gemaakt; een weelderige tuin aangelegd met daarin vier putti die de vier elementen voorstelden. Deze kostbare beelden zijn waarschijnlijk van Manskirch, een bekende regionale beeldhouwer. Van deze tuin genoot de dichteres, hier vond ze rust en inspiratie.

Met veel fantasie kan de bezoeker met haar meevoelen. De snelweg vlakbij verstoort die idylle hevig! Ook als de bomen in bloei staan en de vogels zingen.

Van het tuinleven moeten we ons geen al te grote idylle voorstellen. De tuin vergde veel aandacht en de schrale grond zorgde voor de nodige problemen. Uit een brief aan haar zwa-

ger Jozef von Lassberg, 18 maart 1837: 'In februari heeft het zwaar gestormd, en de kleine kas heeft alle bovenruiten verloren. Mama wil nu een gewoon dak erop zetten, omdat ze toch geen tere planten meer wil houden. Al mijn lieve plantjes, die ik zo mooi in een mandje van Hülshoff hiernaartoe gedragen heb, al mijn Pulmonaria, leeuwebekjes, Vinca's zijn weg. Ik ben van

kindsaf zo gewend aan deze bloemen dat ik het zonder hen maar half voorjaar vind! Op Hülshoff stonden ze met honderden in het wild, hier niet. Daarom had ik ze ook al in de eerste jaren hiernaartoe overgebracht. Ze hebben zich niet echt veel vermeerderd, maar het gaf tenminste ieder voorjaar iets bekends!

In het revolutiejaar 1848 overlijdt Annette Droste Hülshoff na een 'Leben neben der Zeit'. Zij was nog een vertegenwoordigster

Annette Droste-Hülshoff

van oude tijden met feodale verhoudingen, maar ook met rust en stilte en veel aandacht voor alle facetten uit de natuur. Annette heeft veel geschreven over de natuur. In de schaduw van het noordelijk tuinfront met zijn zeven witte vensters en de grote deur

boven de trap, heeft de dichteres onder het mooie Schlaun-Rehrmann wapen gezeten op één van de stenen bankjes. Misschien vond ze hier de inspiratie voor de volgende strofen:

ALLES still ringsum -
Die Zweige ruhen, die Vögel sind stumm.
Wie ein Schiff, das im vollen Gewässer brennt,
Und das die Windsbraut jagt,
So durch den Azur die Sonne rennt
Und immer flammender tagt.

Natur schläft - ihr Odem steht,
Ihre grünen Locken hängen schwer,
Nur auf und nieder ihr Pulsschlag geht.

Ungehemmt im heiligen Meer.
Jedes Räupchen sucht des Blattes Hülle,
Jeden Käfer nimmt sein Grübchen auf;
Nur das Meer liegt frei in seiner Fülle
Und blickt zum Firmament hinauf.

Gerritjan Deunk

Rüschhaus kan bezocht worden.
Het telefoonnummer is 09-49-2533-1317.
Een goede bron is het boek 'Kastelen, die dromerig in het water staan'. In dit boek veel verhalen en foto's over de kastelen in het Münsterland, geschreven door Rainer Krewerth en uitgegeven bij Aschendorff in Münster, 1988.2222

Vlakbij Rüschhaus ligt Burg Hülshoff met fraai park en museum. Een goede combinatie om Annette Droste Hülshoff te leren kennen. Telefoon 09-49-2534-1052.

Rechts: Impressie Rüschhaus
Foto's: Ernst Kurt Schwarz

Ian Hamilton Finlay

'The way up and the way down are one and the same'

Bovenstaande uitspraak van Heraclitus staat te lezen naast de poort die toegang geeft tot de fameuze tuin van Ian Hamilton Finlay, een eigen Arcadië in Dunsyre, Lanarkshire in Schotland. De essentie van de natuur is de onvermijdelijkheid, dat op groei en bloei verval en afsterven volgt. Een passender en stijlvoller tekst is nauwelijks bij de ingang van een tuin te bedenken.

Het drukt heel direkt de bedoeling van de eigenaar uit: een tuin moet een beroep doen op alle zintuigen, een grasveld is iets meer dan een plek om croquet te spelen. De emblematische - in goed Nederlands zin- nebeeldige - elementen stimuleren deze tweeledigheid bewust.

Het is een manier van tuinen ontwerpen die sinds de 17de eeuw in Engeland niet meer voorkomt. De tweeledige betekenis der dingen stond toen centraal. De 'Elizabethans' plantten bijvoorbeeld bloemen in driehoekige bedden, die aangenaam waren om te zien, maar die ook de heilige drie-eenheid verbeeld- den. Op eenzelfde manier werden de apostelen neer- gezet in twaalf gemodelleerde bomen en struiken. In China en Japan bestaat deze manier van tuinontwerpen en -aanleggen nog steeds: geharkt grind staat voor golvend water, sterk zigzaggende stenen staan voor een niet te voorspellen ruw levenspad. Op deze manier werkt ook Hamilton Finlay aan zijn tuin, schijnbare eenvoud met een

gecompliceerde dubbele bodem. Net zoals hij poëzie bedrijft:

A little horse came treading through the snow

At which she said, Poor Horse, poor horse thou art

Poor little horse to have that heavy cart,
To have that cart, to have to make it go.

And then I thought, Oho,
I thought, Oho She's thinking of her own small saddest part
Poor Horse. Poor Horse.
Poor Horse. Poor cart.
And in her eyes the snow, you know, the snow.

Ian Hamilton Finlay is beeldend kunstenaar en

poëet. Alle teksten in de tuin zijn kleine kunstwerkjes uitgevoerd in steen, graniet, marmer of anderszins.

Teksten van klassieke denkers, grapjes op klassieke wijze vormgegeven. Samen vormen ze een aandacht trekkend lint door de tuin. Humoristisch ook zijn de sokkels die zo- danig geplaatst zijn dat het lijkt of de bomen

erbovenuit groeien. Deze sokkels zijn ook te zien in de beeldentuin van het Kröller-Müller museum in Otterlo. Op de Floriade zijn de 'Milestones' van hem verborgen in het hoge gras. Ze geven geen afstanden aan, maar gedachtensprongen.

De plaats van de tuin is in de onbegroeide heuvellanden van deze ruige streek, waar wind, doffe kleuren van hei en wildgras een matte deken vormen.

Grote vijvers zijn gegraven, bomen en vaste planten aangeplant, om spiegeling en het spel van schaduw bij de skulpturen te intro- duceren.

Het is een landschappelijke aanleg, die ons doet denken aan de theorieën van Rousseau, die eveneens wilde stukken landschap met bouwwerken en teksten in steen gehouwen combineerde.

In die zin is Little Sparta, Finlay's meester- werk een filosofische tuin, waar een traditie op spirituele wijze wordt voortgezet.

Litt.

- Gardening with style, Bloomsbury, London 1988 p. 164 e.v.
- Unnatural Pebbles, Graeme Murray Gallery, Edinburgh, 1981
- Evening will come, they will sew the blue sail, Graeme Murray Gallery, Edinburgh 1991

Met dank aan Alexander Valetton.

De tuin als metafoor

Twee uitersten: een melancholieke dichter

en een blijmoedige schrijfster

Veel auteurs die over de natuur schrijven hebben ouders of grootouders die kweker zijn, waaronder Jan van Nijlen en Clare Lennart. Voor hen is de tuin een metafoor: de afgesloten ruimte staat voor geluk, vervlogen paradijs, verloren onschuld.

Jan van Nijlen beschrijft in 'Druilende Burgerij' de tuin van zijn grootvader midden in Antwerpen:

Het wonder van het huis was nog niets vergeleken bij het wonder van de tuin. Even naast de glazen deur van de gang die naar die tuin voerde stond een dikke moerbeiboom. In Augustus toen de vruchten rijpten werd er onder een stro-tapijt gespreid opdat de vallende vruchten niet zouden worden gekneusd. En naast die boom was aan de muur een klok bevestigd die bij etenstijd de bewoners opriep en die ook diende om mijn grootvader, die veel in de broeikassen werkzaam was, te verwittigen dat er een bezoek voor hem was. Dadelijk, aan de voet van die boom, had men links het uitzicht op de kassen en, links, op de tuin.

Die kassen, vijf of zes in getal, dit weet ik niet juist meer, zijn voor mij de veropenbaring geweest van een wonderbare wereld. Bij elk bezoek die ik met mijn ouders bij mijn grootvader bracht, en dit was om de veertien dagen, werden die kassen bezocht. Dat was het officieel bezoek. Maar na het koffiedrinken mocht ik alleen in de tuin. Dan kon ik alleen van de wonderbare wereld van de kassen genieten. Ik had de uitleg van mijn grootvader niet nodig om in vervoering te geraken over de plantenwereld die zich aan mij openbaarde: varens, musa's, orchideeën, venusshaar, gloxinias, fuchsia's, philo-

dendrons... hun namen alleen nu ik ze hier neerschrijf voeren mij terug in die verloren atmosfeer van mijn jeugd. Het zou nutteloos zijn te proberen hier die atmosfeer te beschrijven.[]

Er was ook nog de tuin, die ook in dit stadscentrum een wonder was: perebomen in pyramiden met vier, vijf soorten peren, en langs de grote muur die aan de zuiderkant de tuin afsloot geleide perzik- en abrikozencbomen en zelfs een vijgeboom die vruchten droeg, perken met begonias, irissen en gladiolen, en midden in een groot rozenperk een prachtige, wazige venkelstruik, naast een zonnebloem, zo groot als een wagenwiel, gevoed door de zware turfgrond.[]

Naast de vogelkooi, stond een bank onder een witte wijngaard, waar mijn grootvader wel eens wijn van maakte, een zoet, eenigszins troebel brouwsel, dat een vage smaak had van griekse wijn. Op die bank onder de wijngaard heb ik vaak uren lang gedroomd. Ik kon de weelde van dit paradijs niet verkroppen als ik het vergeleek bij het somber hok van mijn ouders waar ik woonde. Dààr heb ik voor het eerst kennis gemaakt met de vrije wereld, een wereld van azuur en licht. Op die bank ben ik tot het bewustzijn gekomen dat er iets anders bestond dan grauwe huizen en vervelende

mensen die alles veel beter wisten..... Ik was, ook dààr, uren en uren van de stad, in een eigen, voor mij levende wereld, waarvan niemand dan ik de betovering heeft gekend.'

Aan het eind van zijn leven is van de lichtheid en vrolijkheid weinig meer over. De belofte van de tuin is niet ingelost. Eén van zijn laatste gedichten is dan ook zwaar melancholiek, maar prachtig:

AUGUSTUS

Nu bloeien weer de flox, de dahlia,
de tere nachtschone en het pampagras
de zonnebloem, de winde en de begonia:
dit is de maand dat ik gelukkig was.

Toch voel ik mij niet langer de oude Jan,
mij valt dit jaar augustus zwaar, en tegen
de schemering voel ik iets op me wegen
dat mij beklemmt of ik niet aadmen kan.

Als straks verflauwt in 't misten van oktober
die regenboog van kleuren, en 't geluid
van vogeltrekken in den avond over
de tuin weerklinkt, heeft dan de zomer uit,

en voor altijd? Eens moet een zomer toch
voor mij de schoonste zijn geweest, de
laatste,
die alle zomers in één gloed weerkaatste.
Was 't niet genoeg? Waarom vraag ik dan
nog
een laatste maal naar de verborgen zin
van het bestaan? Waarom kon ik berusten
zolang en nu niet meer? Bracht het begin
der jeugd, met al zijn argeloosheid en lusten

een diepre vrede dan de rijpe jaren?
Zó lijkt het wel, al is 't misschien een schijn.
Maar zelfs die schone schijn kan niet
verklaren waarom ik niet meer als ik was kan
zijn.

Positiever vergaat het Clare Lennart. Voor haar betekenen herinneringen aan de tuin van haar jeugd geluksmomenten. Een petunia op het plat maakt emoties los. Uit 'Rouska' een fragment van 'De petunia's en het geluk':

'Petunia - dat is voor mij een dorp in de hitte van een zomermiddag. Een dromend dorp, een wit landhuis met neergelaten jaloezieën, een fluwelig grasgazon, een open veranda met rieten stoelen. En teder en zacht dit alles doordringend, de geur van petunia's. Nu bloeien ze in de groen-geschilderde bloemenbakken op mijn plat. Ik zit daar. Het is een zondagavond, heel stil. Geen ogen kijken op me neer uit de hoge vensters van de magazijnen en ateliers rondom. Ik zit daar als op een drijvend eiland, omzoomd door petunia's. Een schuine zonnestraal valt net tussen twee daken door en geeft mijn eiland de goudglans van het sprookje. Hoog in de lucht flitsen de zwaluwen heen en weer. Het is zo stil. Ik kan ze horen piepen, een dun en ijl geluidje. De duiven beginnen naar huis te gaan en ik zie twee zwarte kraaien overvliegen, doelbewust, zoals een plichtsgetrouw echtpaar betaamt. De petunia's geuren sterker, nu het avond begint te worden. Het goud van de late zonnestraal is als een ragfijn poeder over ze heen gestoven. In de witte kelken lokt die zeegroene grot. In de paarse is het zacht, fluwelig donker. Zo moet het zijn in het slaapvertrek, waar Scheherazade de sultan sprookjes vertelt.

Opeens, met een lichte schok van verrassing, besef ik dat ik gelukkig ben. Hier is het geluk gekomen, op dit plat van een bovenhuis, waar ik meende nooit gelukkig te kunnen zijn. Als ik een wens had mogen doen, zou ik nooit gevraagd hebben op een plat tussen petunia's te mogen zitten op een stille zondagavond. Ik zou andere dingen

gevraagd hebben, vreemder, verrassender, meer bewogen. En ik zou waarschijnlijk niet gelukkig geweest zijn als een toverfee mijn wens had vervuld.

Nu is het geluk hier bij me neergestreken, aangedreven op de klank van het woord petunia. Bijna zou ik het niet herkend hebben. Het geluk is ons mensen zo vreemd, dat we het nauwelijks herkennen, als het komt. Soms, veel later, ons pas bezinnen: toen en toen en toen is het er geweest.

Maar ditmaal heb ik het wel herkend. Ik zit daar heel stil. Ik durf niet spreken, niet vragen. Het geluk schuwt onze menselijke logica en ons menselijk verlangen om te weten. We moeten het aanvaarden zoals het tot ons komt... als een genade.

Petunia... de deur met het verweerde groenglazen paneel uit mijn kinderjaren zwaait open. Daar is de lichte tuin. En de Franse student, Eugène, die bij ons logeert en die me altijd als een vreemde, blanke godheid voorkomt in zijn lichte zomerpakken, gaat over het tuinpad. Hij bukt en heft de kelk van een petunia op om de zoete geur in te drinken. En er is in dat gebaar iets van een tederheid en overgave, dat me verschrikt. Het is, of ik het niet had mogen zien. Hij zou nooit zó gedaan hebben, als hij geweten had dat iemand naar hem keek. Ik voel me even verward als wanneer ik grote mensen zie schreien of elkaar zoenen en vlucht achter de bessenstruiken. Later, bij het ontbijt, zegt hij: 'Ah, petite sauvage!' Ik begrijp niet wat het woord 'sauvage' betekent. Mijn hand ligt in de zijne en ik schud mijn haren voor de ogen van verlegenheid.

Toen ik later op school in de Franse les het woord 'sauvage' leerde, keerde het alles terug: de tuin, de zomer, de geur van petunia's, de student Eugène in zijn

smetteloos lichte kleren en iets van de warme verwarring van een kinderlijke adoratie. En nu ook, als op de golfslag van een kerend getij, raakt het even de kust van mijn herinnering. Petunia... dat witte landhuis... dat dromend dorp... en een verwachting... een onbestemde verwachting van komend geluk... die niet werd vervuld. We kunnen het geluk niet vangen of lokken. Het blijft vreemd als alle schone dingen.

Op deze avond, terwijl ik het in het geheel niet verwachtte, is het gekomen en ik drink het in. Ja, het is of ik de kelk van een petunia ophef en met diepe verrukking het geluk indrink.

Zo is het geweest. Maar laat nu niemand denken dat hij of zij petunia's in groen-geschilderde bakken op een plat moet zetten en dat het geluk dan komen zal op zondagavond. Het zou een desillusie worden. Het geluk is een zeer groot artiest. Het herhaalt zich nimmer.'

Een tuin kan rust geven en onrust teweegbrengen. Voor mijzelf is de tuin een punt van ultieme rust. De grootste troost is in de tuin zitten en te luisteren naar 'Die letzte Lieder' van Richard Strauss, gezongen door Jessye Norman, met de prachtige regels van Hermann Hesse:

'Lange noch bei den Rosen blieb er stehen
Sehnt sich nach Ruh,
Langsam macht er die grossen müd-
gewordenen Augen zu'

Litt:
Verzamelde Gedichten van Jan van Nijlen
(Van Oorschot, Amsterdam 1964)
Tirade, Jan van Nijlen, Druilende Burgerij
(Van Oorschot, Amsterdam, maart 1966)
Rouska, Clare Lennart (Nyghe en Van Dittmar, 's Gravenhage, 1960)
Met dank aan Marijke Stapert-Eggen en Richard Kuckertz

Foto: Ernst Kurt Schwarz

Nederlandse Tuinarchitectuur 1900-1940

In het vorige Tuinjournaal schreef ik reeds dat de Nederlandse Tuinenstichting, door een subsidie van het Prins Bernhardfonds, in staat gesteld is een onderzoek naar de tuinen van de architecten Gerard Bleeker, K.C. van Nes, Tine Cool, J.P. Fokker en K.P.C. de Bazel te laten verrichten. Er is sindsdien al weer enige tijd verlopen en de eerste resultaten beginnen zich inmiddels af te tekenen.

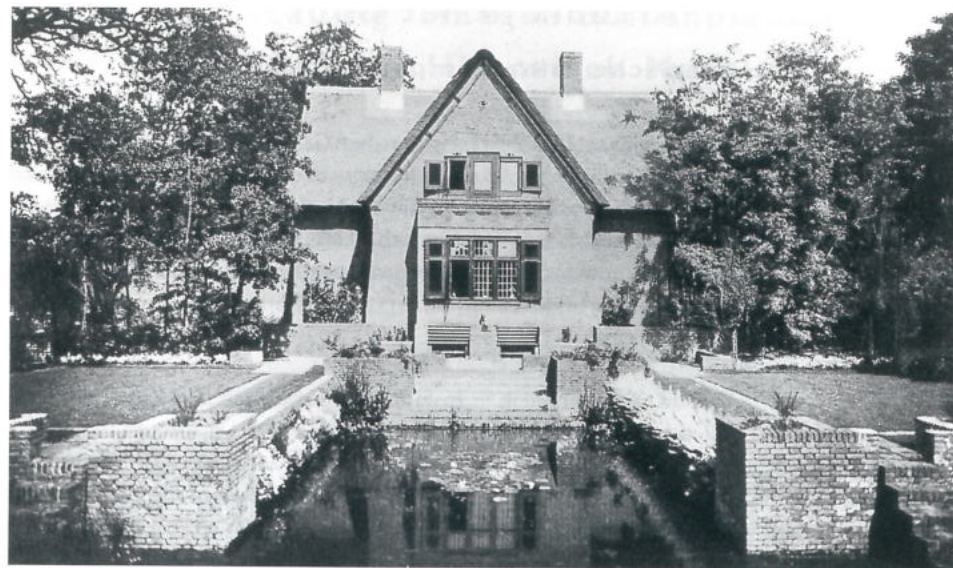
In verschillende archieven heb ik gezocht naar ontwerpen en verwijzingen naar ontwerpen van de vijf architecten. Daar werden, in tijdschriften uit de eerste helft van deze eeuw, ook artikelen gevonden die geschreven zijn door de genoemde architecten, in sommige gevallen geïllustreerd met voorbeelden van hun eigen werk. Ook was het in een aantal gevallen mogelijk om met familie van de architect te praten over zijn of haar leven en werken, dit bleek veelal een waardevolle bron van informatie.

De gevonden ontwerpen zijn met elkaar vergeleken, waardoor het mogelijk werd om een indruk te krijgen van de stijl van werken van een architect. De door hen geschreven artikelen en boeken, waarin zij hun opvattingen over de tuinarchitectuur weergeven, waren daarbij een goed hulpmiddel. Per architect is een lijst opgesteld met de tuinen die door hem of haar zijn ontworpen. Met de hulp van ongeveer 25 enthousiaste donateurs van de Tuinenstichting zijn deze tuinen (circa 200, verspreid over het gehele land) zoveel mogelijk opgespoord. In de meeste gevallen bleek het mogelijk het exakte adres te achterhalen en kon de tuin door de speurders worden bezocht om een indruk te krijgen van hetgeen er thans nog resteert van de toenmalige tuinaanleg. De rapportages van deze speurders geven zeer

uiteenlopende situaties te zien; er zijn tuinen waarvan niets meer is terug te vinden, omdat zij zijn veranderd, volgebouwd of verkaveld, en er zijn tuinen die op dit moment (80 jaar na de aanleg) nog bijzonder veel overeenkomsten vertonen met de oorspronkelijke ontwerp-tekening.

Muren, terrassen en trappen zijn in veel gevallen nog herkenbaar, soms ook de bomen en heesters en zelfs de plantvakken. De huidige bewoners konden vaak nog waardevolle informatie geven over de geschiedenis van hun tuin en oude (familie-) foto's gaven een indruk hoe de tuin er vroeger heeft uitgezien. Het kwam ook voor dat men aangenaam verbaasd was te horen dat de tuin in het verleden door een architect is aangelegd, een wandeling door de tuin, met de originele tekening in de hand, leverde dan nog meer verrassingen op. Helaas zijn er ook een aantal tuinen waarvan het voortbestaan op dit moment aan een zijden draadje lijkt te hangen. Aan deze tuinen zal extra aandacht moeten worden besteed, om te proberen ze te behouden. De komende tijd is bestemd om het een en ander verder uit te werken. Ik houd u op de hoogte.

Erik Blok, Asterstraat 297
6708 DT Wageningen, tel. 08370-24167

Landhuis te Wassenaar. Huis en tuin ontworpen door J.P. Fokker.
ill. Het Eigen Huis, 1931, collectie Nederlands Architectuur Instituut.

Arcadia in het Gooi

Historische tuinen en parken belicht

In het kader van het 'Bloemenjaar 1992' presenteert het Goois Museum in Hilversum de zomertentoonstelling 'Arcadia in het Gooi'. De expositie belicht vijftien tuinen en parken, vanaf de 17e eeuw tot begin 20e eeuw in het Gooi, door middel van historische ontwerptekeningen, prenten, foto's en voorwerpen. Het werk van gerenommeerde tuinarchitecten passeert de revue: wat voor ontwerpen maakten zij, wat kwam daarvan terecht en wat is er nog van over?

Het is een bekend gegeven dat Nederland voller en voller wordt, er is steeds minder ruimte om van de natuur te genieten. Toch is dit nog niet onmogelijk: er zijn wel degelijk plekken waar je in Arcadia kunt wanen.

Arcadia is oorspronkelijk een bergachtig landschap in de Peloponnesos. Onder invloed van de kunst is dit begrip een eigen leven gaan leiden; het staat voor een land waar onschuld en vrede heerst, een land van pure schoonheid, van idyllische natuur en onbedorvenheid.

In het Gooi zijn stukken natuurschoon te vinden, waar het gevoel van schoonheid en idylle bewaard is gebleven: bijzondere tuinen, parken en landgoederen.

In de 17e eeuw ontstonden de 's Gravelandse buitenplaatsen deze dienden als lustoorden voor de rijkste Amsterdammers. Aan de aanleg werd vaak veel aandacht geschenkt: Gooilust is hier een voorbeeld van. Een deel van dit landgoed toont nog de strakke, geometrische aanleg uit de 18e eeuw. In een ander gedeelte is de landschapsstijl van J.D. Zocher jr. uit de 19e eeuw zichtbaar. (De slingerpaden en de 'aha' getuigen van deze meer natuurlijke stijl. De aha is een greppel, die altijd voor een verrassing zorgt, omdat hij nauwelijks zichtbaar is, vandaar de naamgeving.)

In Hilversum ontstonden aan 't eind van de 19e eeuw villaparken. De woonfunctie stond hierbij voorop, maar het park-idee erachter was ook belangrijk. Zo had H. Copijn jr. een sterrebos in gedachten, toen hij het Diergaardepark ontwierp. Vandaar het ronde plein waar vandaan rechte lanen lopen met bomen erlangs.

L.A. Springer heeft veel ontworpen voor het Gooi, de Algemene Begraafplaats in Hilversum is van zijn hand. De zichtlijnen en boomgroepen geven de begraafplaats het karakter van een buitenplaats.

Het Gooi kreeg als streek de bijnaam 'tuin van Amsterdam' en Hilversum heeft bekendheid gekregen als 'Hilversum, tuinstad'.

Informatie over de ontwikkeling van de functie en vorm van tuinen en parken in Nederland biedt het diaprogramma bij de expositie 'Arcadia in het Gooi'.

De zomertentoonstelling leent zich uitstekend voor een aansluitend fietstochtje, waarbij de museumbezoekers via een route van de A.N.W.B./V.V.V. zich door een Goois Arcadia kunnen laten leiden.

*Goois Museum
Kerkbrink 6
1211 BX Hilversum
tel. 035-292826*

Tentoonstelling 'Haagse Buitenplaatsen' in het Haags Historisch Museum

Terecht wordt Den Haag een 'groene' stad genoemd. Voor een belangrijk deel is dit te danken aan de parken van de voormalige buitenplaatsen die vroeger buiten de stad lagen, maar door annexaties binnen de gemeentegrenzen zijn komen te liggen. De bekendste buitenplaatsen zijn Clingendael, Ockenburgh en Zorgvliet, het huidige 'Catshuis'. Ook in de randgemeenten is een groot aantal buitenplaatsen te vinden. De meeste parken rond de buitenhuizen zijn opengesteld voor het publiek.

In het kader van de Floriade organiseert het Haags Historisch Museum de tentoonstelling 'Haagse Buitenplaatsen'. Deze vindt plaats van 12 juni tot en met 13 september 1992.

Het fenomeen buitenplaats ontstond in de late 16e eeuw. Rijke kooplieden en deftige patriciërs stichtten op het platteland een 'tweede woning' waar zij 's zomers de zakelijke en bestuurlijke beslommingen en de drukte van de stad konden ontvluchten. Zij deden dit min of meer ter navolging van de adel, die naast een kasteel op het platteland ook een huis in de stad had.

Aanvankelijk waren de buitenplaatsen zeer bescheiden van opzet. Vaak bestond het buitenverblijf slechts uit een 'herenkamer' in of naast een boerderij. Die boerderij werd dan permanent bewoond door een pachter en zijn gezin, terwijl de eigenaar tijdens zijn verblijf in de zomer een deel van de

pacht in natura kwam innen.

In de loop van de 17e eeuw groeiden de Haagse buitenplaatsen uit tot ware paleisjes, waarbij de echte paleizen van de Oranjes, zoals Huis ten Bosch bij Den Haag en Huis ter Nieuburch in Rijswijk, als inspiratiebron dienden. Beroemde architecten als Pieter Post en Daniel Marot werden ingeschakeld

om prachtige landhuizen met weelderige interieurs te ontwerpen.

De bescheiden tuinen bij het huis ontwikkelden zich tot prachtige parken vol geschoorenen hagen, sierplanten, vijvers en tuinornamenten als va-

*Huize Zorgvliet (Het Catshuis) J. G. Hans, 1853
collectie Haags Historisch Museum*

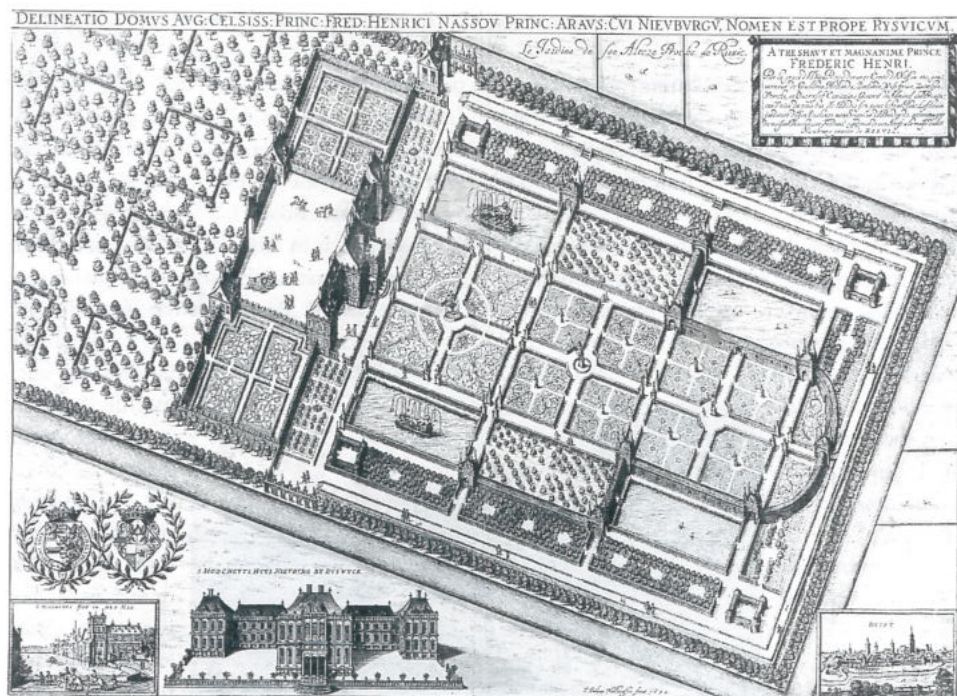
zen, beelden, schelpgrotten, ijskelders, oranje- en theekoepels. Deze raakten in zwang in de 18e eeuw, toen het theedrinken in de mode kwam. De theekoepel werd een ideale ontmoetingsplaats.

De tentoonstelling geeft een beeld van het leven op de buitenplaatsen in en om Den Haag. Speciale aandacht krijgen de prachtige

tuinen en parken uit de 17e eeuw en later. Dit gebeurt aan de hand van talrijke schilderijen, prenten, tekeningen en foto's, terwijl ook meubelen, tuinvazen, beelden en dergelijke getoond zullen worden. Bij de tentoonstelling verschijnt een rijk geïllustreerd boek over hetzelfde onderwerp. Tevens is een vierkleuren-folder met een

fietsroute langs de belangrijkste buitenplaatsen uitgebracht.

Haags Historisch Museum
Korte Vijverberg 7
2513 AB Den Haag
tel. 070-3 646940

Huis te Nieuburch te Rijswijk. Het werd vanaf 1630 gebouwd voor stadhouder Frederik Hendrik. Ets door J.J. Milheusser, 1644
Haags Gemeentearchief.

Evenementenkalender voor juli t/m december 1992

- 10 apr t/m 11 okt Floriade, Zoetermeer
- zomermaanden Rob Herwig, Lunteren: workshops/kreatieve kursussen Inl. 02159-19337
- 9 juni t/m 27 aug Botanische Tuinen Fort Hoofddijk, Utrecht: avondwandelingen Inl. 030-535455
- 12 juni t/m 13 sept Haags Historisch Museum: tentoonstelling "Haagse Buitenplaatsen" Inl. 070-3646940
- maand juli Kasteel Middachten, De Steeg: tentoonstelling "Drie Eeuwen Tuinkunst" Inl. 08309-54988
- maand juli Hortus Haren: Inl. 050-632010
- 11 juli t/m 15 aug Goois Museum, Hilversum: tentoonstelling "Arcadia in het Gooi, historische tuinen en parken in het Gooi" Inl. 035-292826
- 14 juli Open Dag Hof van Walenburg, Langbroek
- 18 en 19 juli Open Dag Kasteel Bingerden, Angerlo
- 18 en 19 juli Open Dag Kasteel Hex, Heers (B)
- 19 juli Lezing door Louis le Roy in 'De Koperen Tuin' te Leeuwarden, titel: Doorwerken in de achtertuin van Roodbaard Rosa King met begeleiding van Saxmaniac in de muziekkoepeel
- 20 juli Open Dag De Wiersse, Vorden
- 25 juli Dagtocht langs tuinen van L.P. Roodbaard. Jan Hofstra Reizen Inl. 05120-30118
- 28 juli Open Dag Kasteel Nijenhuis, Diepenheim
- maand augustus Piet Oudolf, Hummelo: lezingenprogramma Inl. 08348-1120
- maand augustus diashow "Tuinen van Engeland". Inl. 050-632010
- 2 aug Arboretum Kalmthout (B): avondwandeling vanaf 19.00 u. Inl: 09-32-3-6666741
- 4 en 11 aug Open Dag Kasteel Nijenhuis, Diepenheim
- 6 t/m 16 aug De Rhulenhof, Ottersum: tentoonstelling "Kuiplanten en hun afkomst" Inl. 08851-18039
- 15 aug Open Dag Walenburg
- 22 en 23 aug Open Dag Krijn Spaan, Kortenhoef Inl. 035-62171
- 25 aug Open Dag De Wiersse, Vorden
- 26 t/m 31 aug Floriade: eerste internationale bloemschikwedstrijd in Nederland Inl. 05782-1941
- 29 aug Donateursdag naar Baarn e.o.
- 30 aug t/m 25 okt Slot Zeist, Zeist: tentoonstelling "Tuin en Park, historische buitenplaatsen in de provincie Utrecht" Inl. VVV Zeist, 03404-19164/18277
- 3-4-5, 10-11-12, Tuingalerie Erfgoed, Eenrum:
- 17-18-19 sept tentoonstelling Zonnewijzers Inl. 05959-1604
- 12 sept Open Monumentendag Inl. landelijke VVV-kantoren
- 15 sept Open Dag Walenburg
- 25 okt Open Dag De Wiersse: Herfstkleuren
- 28 en 29 nov "Melkema", Huizinge: Wintermarkt
- 10 t/m 13 dec Kasteel Middachten, De Steeg: Kerstmarkt Inl. 08309-54988

Hortus Haren

Summertime

Hortus Haren viert dit jaar zijn 350-jarig jubileum met een sprankelend, kleurrijk feest. Gedurende de zomermaanden is het 21 ha grote park omgetoverd in Summertime, een betoverende bloemenpracht: vele eenjarigen, vaste plantenborders, bloeiende heesters en zomerbollen en -knollen, afgewisseld door romantische waterpartijen vormen een schilderachtig decor voor een b(l)oeiend uitstapje.

In het 21 ha grote park liggen vele verschillende tuingedeelten, met ieder een eigen thema. Zo is er een watertuin, rots-tuin, wilde plantentuin, kruidentuin, rozen-tuin, etc. Via goed onderhouden wandelpaden kan men genieten van de duizenden bloeiende planten, de prachtige waterpartijen, oude bomen en heesters, kortom van een steeds wisselend kleurrijk beeld.

Op het terrein bevinden zich ook het beroemde kassencomplex waar een avontuurlijke wereldreis gemaakt kan worden en het Insektarium met tientallen insecten en aanverwante soorten, zoals vogelspinnen, bloembidsprinkhanen en schorpioenen.

Van 21 juni tot en met 31 augustus vind de diashow 'Tuinen van Engeland' plaats.

Openingstijden:

Hortus Haren is gedurende de zomermaanden alle dagen geopend, ook op zon- en feestdagen, van 9.00 - 18.00 uur.

Voor meer informatie:

HORTUS HAREN

Kerklaan 34, 9751 NN Haren (Gr.)

tel. 050 - 632010

Nieuwe

Rhododendron-

vereniging opgericht

In 1991 heeft de oprichting van de Nederlandse Rhododendron Vereniging plaatsgevonden. De Nederlandse Vereniging is aangesloten bij de American Rhododendron Society. Hierdoor ontvangen de leden van de Nederlandse vereniging ieder kwartaal het zeer mooie, in kleur uitgevoerde magazine van de Amerikaanse vereniging. Tevens ontvangt men iedere vier maanden het Nederlandse mededelingenblad. De kontributie bedraagt fl. 45,- per jaar.

De vereniging stelt zich ten doel de kennis van en belangstelling voor rhododendrons te vergroten. Stek- en plantmateriaal wordt geruild en kennis uitgewisseld. Er worden regelmatig excursies en lezingen gehouden. Dit jaar staan weer interessante excursies op het programma, o.a. naar Trompenburg in Rotterdam, Belmonte in Wageningen en nog diverse andere bijzondere rhododendron-tuinen.

Als u belangstelling hebt of een liefhebber van rhododendrons bent kunt u informatie aanvragen bij het sekretariaat van de vereniging; Mw. H. de Graaf, Westerveen 9, 9751 HT Haren (tel. 05906-1946). U kunt ook direkt lid worden door storting van fl. 45,- op postgiro 6318163, penningmeester Rhododendronvereniging, Diepenveen. Na ontvangst wordt bevestiging en informatie per omgaande toegezonden.

Restoration '92

Van 20 tot en met 22 oktober a.s. vindt in de RAI te Amsterdam de beurs Restoration '92 plaats. Tijdens de beurs zal ook een gelijknamig kongres gehouden worden, dat restauratie in al zijn facetten van een viertal deelgebieden zal behandelen.

De deelgebieden zijn: musea, archieven, gebouwen en tuinen.

Naast algemene inleidingen op het gebied van conservering en restauratie zal vooral de nadruk gelegd worden op de opleidingseisen die gesteld moeten worden aan restauratoren in de genoemde deelgebieden.

Op de eerste kongresdag wordt hierover een inleidende lezing met betrekking tot historische tuinen verzorgd door P. Goodchild, de beheerder van de Universiteit van York, waar de restauratie-opleiding voor tuin- en landschapsarchitekten gekonsentreerd is. 's Middags lezingen van dr. E. Schmidt van de Universiteit van Hannover, dr. U. Hylkema van het Ministerie van W.V.C. en P. Goodchild voornoemd.

Tijdens de tweede kongresdag zijn er excursies naar kasteel Groeneveld in Baarn, paleis het Loo en kasteel de Haar te Haarzuilens. Donderdag 22 oktober volgen lezingen door D. Jacques van English Heritage. Jonkheer Van Gessel vertelt over park en kasteel van Groeneveld en Huis ten Bosch. Daarna dr. E. de Jong van de Vrije Universiteit van Amsterdam, M. Laird uit Toronto, Canada, dr. H. Tromp van de stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen en tenslotte ing. M. Rohde uit Duitsland over Middachten en Dieren.

Opgave voor deelname aan het kongres vóór 1 september a.s. Tot 1 augustus geldt een korting op de deelnameprijs.

Inlichtingen bij het RAI Organisatie Bureau

Amsterdam BV: tel. 020 - 549 12 12

(fax 020 - 646 44 69)

Opening Summer

Garden, seizoen 1992

Vanaf 6 juli tot en met 30 augustus is de Summer Garden, de officiële proeftuin van Zaadunie, Sluis & Groot en Pannevis Zaden, opengesteld voor publiek. Van maandag tot en met zaterdag, van 9.00 tot 17.00 uur, en zondag van 13.00 tot 17.00 uur, is het commerciële assortiment één- en meerjarige planten van deze bedrijven te bezichtigen. De toegang tot de tuin is gratis. De Summer Garden is gelegen aan de rand van Enkhuizen op de hoek van de Provinciale Weg en het Westeinde.

Fleuroselect

Op de Summer Garden is tevens één van de 22 proefvelden van Fleuroselect gesitueerd. Fleuroselect is een internationale organisatie van bloemzaadveredelingsbedrijven. Via deze organisatie wordt jaarlijks een groot aantal nieuwe bloemzaadvariteiten die nog niet in de handel zijn gebracht, door deskundigen beoordeeld op een aantal kenmerken. Naast de nieuwe inzendingen zijn op de Summer Garden tevens de winnaars van de afgelopen vijf jaar te zien.

Gedurende de openingstijden is een beheerder aanwezig die vragen van de bezoekers kan beantwoorden.

Bezoekers kunnen de auto (gratis) parkeren op de parkeerterreinen van Zaadunie.

Nadere informatie kunt u krijgen bij Paula Boon: tel. 02280 - 66442

Floriade

Van veel kanten hebben we commentaar gekregen op het vorige nummer 'Historische Tuinen'. Over het algemeen was men zeer tevreden over dit nummer en de schat aan informatie die het bevatte. De inzending is nu - juni - inmiddels aardig vol-groeid en een lust voor het oog. De Tuinenstichting is met name heel tevreden over de prachtige borders van Walenburg, die fantastisch worden onderhouden door de hovenier van Walenburg, Teus Mandersloot.

Waar tot nu toe geen aandacht aan werd besteed is het feit, dat een groep van 25 vrijwilligers met een grote inzet een stand van de Tuinenstichting in het Bijenhuis bezetten. Ze verkopen er het boekje Historische Tuinen, geven algemene informatie over de Tuinenstichting en proberen nieuwe donateurs te winnen. Met name de start in april en mei was moeilijk, de tuinen moesten nog helemaal opkomen, het weer was koud en nat en de echte tuinliefhebbers bleven nog even weg. Wel kwamen er veel, heel veel buitenlanders en dat is natuurlijk niet altijd het publiek waar je je verhaal over de Nederlandse Tuinenstichting nu eens aan kwijt kunt.

Ondanks het enthousiasme van de vrijwilligers, lukt het niet altijd om de stand kontinu bezet te hebben. Wanneer er nog donateurs in de regio Den Haag/ Voorburg/Rijswijk/Zoetermeer zijn, die zich vrij willen maken voor deze job, dan kunnen zij zich in verbinding stellen met het sekretariaat van onze stichting.

Langs de Stichtse

Lustwarande

Onder deze titel organiseert de VVV Zeist een aantal unieke excursies naar tuinen in de omgeving van Zeist. Deze dagtochten zijn uniek, omdat er tuinen bezocht worden die niet voor publiek toegankelijk zijn. Er worden drie verschillende excursies gemaakt. Tijdens de eerste dagtocht worden Vollenhoven en Sandwijk bezocht. De tweede excursie gaat naar Huis te Maarn, Huis Doorn en De Breul. Kasteel Broekhuizen, Kasteel Amerongen en Zuylestein worden tijdens de derde dagtocht bezocht. De bezoeken aan deze schitterende landgoederen worden gekombineerd met een bezichtiging van de bijzondere expositie 'Tuin en Park' in Slot Zeist.

Inlichtingen: VVV Zeist,
tel. 03404 - 19164 / 18277

Donateursdagen 1991

Donateursdagen zijn natuurlijk steeds weer anders, maar het contrast tussen de dag in Zeeuws-Vlaanderen en die in Wassenaar in 1991 was wel erg groot. Op de Zeeuws-Vlaamse dag waaide het met windkracht 6 à 7 pal uit het noordwesten, het regende praktisch de hele dag. Maar de stemming was opperbest. We bezochten in het prachtige Oost-Zeeuws-Vlaanderen twee tuinen, de tuin van mevrouw Verstraeten in Zaamslag en de tuin van mevrouw Meijer in Axel. De tuin van de familie Verstraeten bestaat eigenlijk

uit een aantal kleinere tuinen, heel intiem en een sterke eenheid vormend met de oude boerderij en opstallen. We eindigden hier met een bezoek aan de prachtige groentetuin, alles midden in de weilanden in dat wijde Vlaamse land.

De tuin van de familie Meijer ligt aan de rand van Axel; na de heel afschermende oprijlaan en het voorplein van het huis, kom je in de weidser aangelegde tuin rond het huis, tamelijk strak vormgegeven, maar met uitbundige borders en een prachtige, weelderige vijverpartij. Beide tuinen worden

Het landgoed Zuydwyk in Den Haag.

overigens beschreven in het boek Tuinen in Nederland.

Vlak over de grens in Belgisch Zeeuws-Vlaanderen liggen de tuinen van mevrouw Kayser in Stekene en mevrouw Verbiest in Zelzate. Ook hier weer die interessante verschillen. Mevrouw Kayser, een beetje verzamelaarster, heeft een heidetuin, een moerastuin, en een verzameling semper vivums en - echt iets voor de hebberigen onder ons - de mogelijkheid om stekjes en zaailingen uit een zeer gevarieerd aanbod te kopen.

Mevrouw Verbiest heeft als passie bloemschikken en ze heeft prachtige combinaties in kleur, rankende rozen in oude fruitbomen en overal bloemen- en fruitkomposities van eigen makelij.

In tegenstelling tot deze gure dag was de eerste dag in Wassenaar op vrijdag 30 augustus stralend, en w rm! Helaas liep door een onvoorzien misverstand het programma voor een paar groepen niet helemaal als gepland, maar dat werd door het weer en de prachtige tuinen ruimschoots gekompenseerd. Door het grote aantal aanmeldingen werd op het laatste moment besloten deze dag een week later te herhalen. Zo hebben bijna 400 donateurs in twee dagen tijd de uitgekozen Wassenaarse tuinen bezocht.

De deelnemers konden in Wassenaar kiezen uit 6 tuinen en het buiten Zuydwijk. Het was een zeer gevarieerd programma, dat de tuinierende donateurs weer eens deed beseffen, wat er allemaal mogelijk is, ook als je het met droge en schrale grond moet doen. De meeste Wassenaarse tuinen die we bezochten kampen met hetzelfde euvel, een zanderige en droge ondergrond, die het tuinieren zeer arbeidsintensief maakt.

Het was de tuinen overigens niet aan te zien! Het ene juweel na het andere werd aan ons prijsgegeven. We bezochten de tuinen van de families Bastet, Blaisse, Conijn, Eschauzier, Von Lindern en Redel  en het park en de moestuin van het landgoed Zuydwijk,   n van de zeer vele landgoederen, die Wassenaar rijk is.

We eindigden de dag met een ontvangst op het Raadhuis van Wassenaar: de Paauw, voormalige residentie van Prins Frederik der Nederlanden en sinds 1925 fungerend als Raadhuis.

Rest ons ook op deze plaats dank te zeggen aan de tuineigenaren voor hun ontvangst, aan de gidsen, de vrijwilligers en organisatoren van deze dagen.

Donateursdag Baarn, 29 augustus 1992

Bij het verschijnen van dit nummer hebben de dagen langs de Vecht op 12 juni en in Friesland op 25 juni reeds plaatsgehad. Verslag daarvan zult u aantreffen in het oktobernummer.

Doordat in het maartnummer de mogelijkheid werd geboden om reeds in te tekenen voor de donateursdag in Baarn en wijde omtrek is deze dag al weer voor een groot deel volgeboekt. Wilt u nog mee, dan zult u zich direkt na ontvangst van dit Journaal moeten aanmelden bij het sekretariaat, telefoon: 020 - 623 50 58.

Na enige verwarring over de precieze datum is definitief vastgesteld, dat de donateursdag plaatsvindt op 29 augustus a.s. De kosten bedragen fl. 60,- per persoon.

Bij de Nederlandse Tuinenstichting aangesloten kwekerijen

Kwekerij Abbing	
Odijkerweg 38B, 3709 JK Zeist	03438-13741
Belle Epoque Rozenkwekerij	
Oosteinderweg 489, 1432 BJ Aalsmeer	02977-42546
De Bloemenhoek	
Utrechtseweg 275, 3732 HA De Bilt	030-203451
Tuincentrum-Boomkwekerij-Tuinarchitectuur Jan Boomkamp	
Hesselerweg 9, 7623 AC Borne	074-664181
Rozen en Handelskwekerij Buisman BV	
Oenerweg 16, 8181 RH Heerde	05782-1530
Kwekerij De Egelantier	
Verlengde Boterdijk 10, 9765 ED Paterswolde	05907-5418
Jos Frijns & Zn Boom- en Rozenkwekerijen	
Groot Welsden 30-32-1, 6269 EV Margraten	04458-1246
Kwekerij 'De Hessenhof' Hans Kramer	
Hessenweg 41, 6718 TC Ede	08380-17334
Coen Jansen - Vaste Planten	
Ankummer Es 15, 7722 RD Dalfsen	05293-3124/4086
Kwekerij 'Joghmanshof'	
Laageinde 3, 4013 CT Kapel-Avezaath	03446-1415
Kwekerij Van de Kaa, Hof te Dieren	
Arnhemsestraatweg 14, 6953 AX Dieren	08330-13166
Kies, Hoveniersbedrijf Boomkwekerij	
Beerten 4, 5081 AN Hilvarenbeek	04255-1333
De Kleine Plantage (in het noorden)	
Handerweg 1, 9967 TC Eenrum	05959-1604
Koelemeijers Tuinen, 23 modeltuinen	
Purmerenderweg 44, 1461 DD Z.O. Beemster	02998-1537/1893
W. van Leeuwen, Buxuskwekerij en Topiary	
Burg. Padmosweg 80, 3648 BJ Wilnis	02979-81489
Vijverplantencentrum 'MiddenVeluwe'	
Gortelseweg 29, 8171 RB Vaassen	05788-2614
Fa. Nimfea - Gebr. van Tol	
Vossenburchkade 113, 2805 PD Gouda	01820-11451
Kwekerij Oud Clingendaal	
Laan van Oud Clingendaal, 2245 CH Wassenaar	01751-79378
P.H. Oudolf, Vaste Planten, bamboes en siergrassen	
Broekstraat 17, 6999 DE Hummelo/Keppel	08348-1120
Kwekerij Overhagen, zomerpluk-tuin, aparte ��njarigen	
Biljoen 9, 6883 JH Velp	085-620884
Tuincentrum Pouwelse	
Berlagestraat 1, 4383 BG Vlissingen	01184-65375
Kwekerij 'De Rhulenhof'	
Kleefseweg 14, 6595 NN Ottersum	08851-18039
Kwekerij Krijn Spaan	
Kromme Rade 5, 1241 LK Kortenhoef	035-62171
Kon. Bloembollen- en Zaadhandel Van Tubergen BV	
Achterweg-Zuid 33, 2161 DX Lisse	02521-19030
Kwekerij Wiebe Wesstra	
Slinke 6a, 8433 LW Haulerwijk (bij Oosterwolde FR.)	05161-1448
Pieter Zwijnenburg Jr.	
Halve Raak 18A, 2771 AD Boskoop (fax 01727-18474)	01727-16232

Op verzoek van de kwekers wordt u verzocht bij aankopen/bestellingen uw tuinpas te tonen resp. uw **donateursnummer** te vermelden.

Tuinplantenwinkels

Aangesloten bij de Nederlandse
Tuinenstichting

Op vertoon van uw Tuinpasje krijgt u 10%
korting bij:

- Bloemsierkunst Louise Aalbers, Terborgse-
weg 35, 7001 GM Doetinchem,
tel. 08340-34055
- K. Bevaart, Singel t/o 508, Amsterdam,
tel. 020-6258282
- De Bloemgalerie, Thomas à Kempisstraat 6,
8021 BB Zwolle, tel. 038-541800
- Maria de Haan, Corn. Schuytstraat 11,
1071 JC Amsterdam, tel. 020-6791950
- Juffertjes in 't Groen, Schoolstraat 27,
2242 KE Wassenaar, tel. 01751-10036
- A. Mauritz en Zonen BV, Brinklaan 2-10
1404 ES Bussum, tel. 02159-43914
- Orangerie, Kerkstraat 75,
5211 KE 's-Hertogenbosch, tel. 073-128846
- Victorian Flowers, Noordeinde 113
Den Haag, tel. 070-3466707
- Wolterinck, Bloemen en Planten,
Naarderstraat 13, 1251 AW Laren (NH),
tel. 02153-83909

De korting geldt alleen voor plantmateriaal en
bloemen. Bij telefonische bestelling graag uw
Tuinpas-nummer opgeven.

Tuinshops

Groningen:

- * Tuingalerie Erf-Goed, Handeweg 1,
9967 TC Eenrum, tel. 05959-1604
Open op donderdag, vrijdag en zaterdag
en op afspraak.

Overijssel:

- * Mevrouw E.M. Nietzman-Koning,
Katerdijk 6, 8011 BK Zwolle,
tel. 038-216254

Gelderland:

- * Mevrouw D. Hummelen, 'Spaensweerd',
Bronkhorsterweg 18, 6971 JA Brummen,
tel. 05756-1104

Utrecht:

- * Mevrouw D. de Waard-Timmer,
Van Zijldreef 49, 3981 GW Bunnik,
tel. 03405-62677

Noord-Holland:

- * Secretariaat Nederlandse Tuinenstichting,
Herengracht 476, 1017 CB Amsterdam,
tel. 020-6235058
- * De Heer O. Venstra, Graaf Wichmanlaan
25A, 1405 GX Bussum, tel. 02159-49479

Zuid-Holland:

- * Mevrouw K. de Keizer-van der Lingen,
Hoflaan 38, 3062 JH Rotterdam,
tel. 010-4142029
Open: dinsdag en donderdag 13.00-17.00
uur, of na telefonische afspraak.

Zeeland:

- * De Heer en Mevrouw De Haes-Voorbeytel
Cannenburg, Koudekerkseweg 200A
4335 SP Middelburg, tel. 01180-38164
- * Eleonore de Koning, Kruijtsedijk 3,
4436 RC Oudelande, tel. 01104-634

Brabant:

- * Mevrouw G.M.W. de Haan-Looman,
Rubensstraat 7, 5691 EC Son (bij Eindhoven)
tel. 04990-76294

Limburg:

- * Mevrouw J. Broos Assmann, 'Wolfshoeve',
Reutjesstraat 1, 6268 NS Bemelen
(ca. 8 km. ten oosten van Maastricht),
tel. 04407-2962

Eerst opbellen voor u op pad gaat is ver-
standig, ook i.v.m. met route-aanduiding.

Aangesloten bij de Nederlandse Tuinenstichting

Pouwelse Tuinen

Wij zijn een in tuinaanleg
gespecialiseerd bedrijf waarbij de
nadruk ligt op het gebruik van
niet alledaagse vaste planten, rozen en
heesters. Door de tuinaanleg zijn wij in de
gelegenheid nieuwe soorten te introduceren
door deze toe te passen in een ontwerp.
Op ons plantencentrum trachten wij een zo
breed mogelijk assortiment aan te bieden.
Op deze wijze ervaren we dat de mensen
geïnteresseerd blijven in nieuwe planten en
ook buiten de traditionele plantseizoenen
om regelmatig komen kijken of er nog iets
van hun gading is.

Inmiddels blijkt de vraag naar minder
gangbare soorten sterk toe te zijn genomen.
Populaire planten zijn tegenwoordig de vele
soorten Euphorbia's, de Lavatera's Barnsley,
Ice Cool en maritima.

Momenteel is er een enorme keus in minder
bekende eenjarigen zoals Surfinia, een
nieuwe soort hangpetunia, de op een lobelia
lijkende Scaevola 'Blue Fan', Diascia bar-

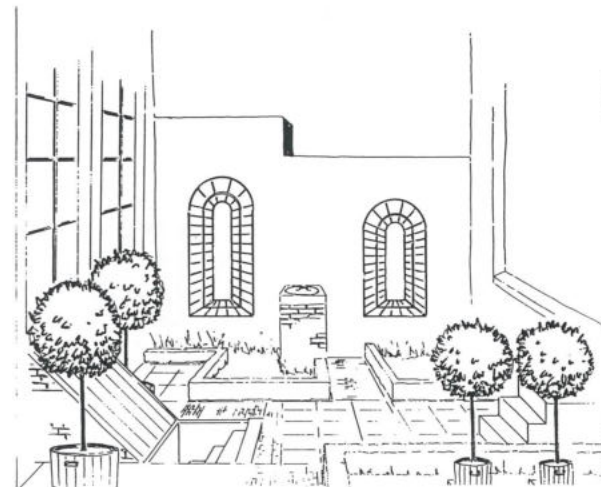
barae en een 7-tal verschillende Osteosper-
mum (syn. Dimorphoteca). Jaarlijks intro-
duceren wij in deze regio toch zeker een
tiental 'nieuwe' eenjarigen.

De rozen staan nu in volle bloei en met
name de Austin rozen zoals 'Chaucer',
'Graham Stuart Thomas', 'Constance Spry'
en 'Wife of Bath' zijn erg gevraagd. Ook de
klimrozen zijn erg geliefd, bekende soorten
als 'New Dawn', 'Golden Showers' en
'Flammentanz', maar ook de heerlijk geu-
rende 'Buff Beauty', 'Mme Alfred Carriere'
en 'Alberic Barbier' en de steeds populair-
dere ramblers.

De ligging van ons bedrijf in het zuidwesten
van het land brengt ons in de gelegenheid
ook minder winterharde soorten met sukses
toe te passen, zoals Abelia, Choisya en vele
vormen van Ceanothus en Cistus.

Pouwelse Tuinen is de moeite van een
bezoek zeker waard en soorten die niet in
voorraad zijn weten wij vaak wel voor u te
vinden.

*Tuincentrum Pouwelse
Berlagestraat 1,
4383 BG Vlissingen
Tel. 01184-65375*

Buisman maakt zich sterk voor geurende rozen.

Wie de nieuw opgezette catalogus van Rozen- en Handelskwekerij Buisman b.v. uit Heerde doorneemt vallen enkele zaken op.

In de eerste plaats de prachtige kleurenfoto's met daarnaast de informatieve beschrijvingen van de planten en hun bloemen. Opvallend is daarbij het grote aantal geurende rozen dat Buisman, o.a. als vertegenwoordiger van de Duitse winner Tantau,

te bieden heeft.

Het begint al bij de botanische heggerozen met *Rosa rubiginosa* ('Sweet Briar' of egelantier), waarvan de blaadjes bij wrijving een fijne appelgeur afgeven. De opsomming eindigt met de cultivars van botanische rozen, waar men namen als 'Parkjuweel', 'Maygold', 'Frühlingsduft' en Claus Groth tegenkomt. Ook de Bulgaarse olieroos 'Trigintipetala' prijkt in het sortiment. Eigenlijk komt men op elke pagina geurende rozen tegen. Vooral bij de grootbloemige, zoals 'Barkarole', 'Prima Ballerina', 'Polarstern', 'Hertog van Windsor', 'Peace' en natuurlijk de Duftserie van Tantau. Ook 'Mainzer Fastnacht', eveneens bekend als 'Sissi' en 'Blue Moon'. 'White Love' en

'Elka Gaarlandt' zijn door Buisman zelf gewonnen. De laatste is een trosroos, die in 1981 tot 'Roos van de Eeuw' werd

uitgeroepen!

Opvallend zijn de Spray-rozen, zoals Buisman zijn trosrozen noemt, die als snijbloemen buiten kunnen worden geplant. Ze zijn immers winterhard, goed weerbestendig en ze bloeien rijk, zoals de helderroze 'Diadem', die wel 7-9 bloemen op één steel kan geven. Mooi zijn ook de rode 'Carmen' en de koperrood-gele 'Monica'. In 1991 zullen daar nog een witte en een crèmekleurige bijkomen.

Vraag die catalogus (28 pag.) aan, prijs per exemplaar fl. 6,50 inkl. verzendkosten. Er is ook een folder 'Parade van geurende rozen' waarin een aantal apart wordt beschreven. Buisman heeft het begrepen: een roos zonder geur is niet helemaal compleet ... helaas.

*Rozenkwekerij Buisman BV
Oenerweg 16
Postbus 43, 8180 AA Heerde
Tel. 05782 - 1530*

Oproep

In verband met het vertrek van de huidige secretaris zoeken wij contact met capabele, aimabele en financieel onafhankelijke personen (m/v) die belangstelling hebben voor deze - vooralsnog - zware bestuursfunctie.

Gedacht wordt aan iemand

- met affiniteit voor waardevolle particuliere tuinen
- die veel tijd beschikbaar heeft
- die beschikt over goede contactuele en redactionele vaardigheden
- die in staat is minstens op HBO-niveau stimulerend en creatief beleidsvisies te ontwikkelen en uit te voeren
- die gevoel heeft voor public relations.

Nadere inlichtingen over de functie kunnen worden ingewonnen bij ons bestuurslid mevrouw mr. A.A. van Berge, Keizersgracht 695-697, 1017 DW Amsterdam, tel. 020-6221661 (kantoor) of 020-6276260 (privé). Schriftelijke reacties, gericht aan de voorzitter van de Nederlandse Tuinenstichting, worden gaarne vóór 29 juli a.s. ingewacht eveneens op bovenstaand adres.

Lijst van adverteerders

Groengroep	51
H. Albert de Bary & Co	52
de Tuinerij	53
Hogendoorn Plant Export	53
Kwekerij De Limieten	53
Sun Furniture	54
Ploeger, De Bilt/Arie van't Hoog	55
Bon Ton/Bax-Keramiek	55
K. Bevaart	56
Johannapark/Labyrinth	57
Van Leen - Aerdenhout	57
Piet Oudolf	58
Albion, Hulst	59
Architectura & Natura	60
Carabas	60
De Rhulenhof	61
Van Valderen	62
Bestelformulier Tuinshop	63
Pius Floris	achterzijde omslag

GROENGROEP

TUINONTWERP - TUINAANLEG - TUINONDERHOUD

Reyerskoop 78 - 2770 BS Boskoop
Tel. 01727-16732 Fax. 01727-18683

LID VAN KRING TUIN- EN LANDSCHAPSVORZIENING

BANKIERS

Het Bankiershuis H. Albert de Bary & Co. N.V. is sinds 1919 gevestigd in Amsterdam aan de Gouden Bocht.

De toegevoegde waarde van Private Banking bij De Bary komt als vanouds tot uiting in een persoonlijke, professionele relatie met de cliënt.

Dit verplicht ons bij het aangaan van een nieuwe relatie selectief te zijn; De Bary kent zijn cliënt.

Private Banking bij H. Albert de Bary & Co. N.V.:

drs R.G. Muller	020 - 55 54 363
J.R. van den Berg van Saparoea	020 - 55 54 484
W. van der Marel	020 - 55 54 429

Mr F. Jacobs	010 - 43 66 400
--------------	-----------------

H. ALBERT DE BARY & CO. N.V.

Amsterdam: Herengracht 450. Tel. 020 - 55 54 911

Rotterdam: Westplein 12. Tel. 010 - 43 66 400

Lid van de Deutsche Bank Groep

'de Tuinerij'

buro voor
tuinarchitectuur
galerie voor tuininrichting

- tuinontwerpen
- tuinrenovatie
- tuinmeubilair
- tuininrichting

voor sfeer in uw tuin

Van 16 aug. t/m 12 sept.
expositie Beeldende kunst

Geopend ook voor tuinadviezen, do, vr,
14.00 - 17.00 uur. Overige dagen op afspraak
Tijdens expositie ook za en zo 14.00 - 17.00 uur

Marianne Horsman, Stationsweg 169, 2182 BK Hillegom, Tel 02520 -20667

**ORIGINELE EIKEN
PLANTENKUIPEN voor
ORANJERIE-
TUIN-TERRAS**

en authentieke Versailles-bakken

Hogendoorn Plant Export

Veldstraat 67a, 4261 TD Wijk en Aalburg
Tel. 04164-2121 Ook levering via tuincentra

kwekerij
de limieten

EEN KRUIDEN TUIN . . .

. . . maar u mist nog

- 'n buxus- of beukehaag
- in vorm gesnoeide taxus
- een solitaire conifeer
- rhododendrons van 1,5 m
- heesters en vaste planten?

De Limieten kweekt ze zelf!

Exclusieve beplanting van uitstekende kwaliteit.

Naarderstraat 298A, 1272 NT HUIZEN NH
tel. 02159-44663 geopend ma-za 8.00-17.00 uur

TEAK TUINMEUBELN

ANTIETK VAN DE TOEKOMST

45 modellen
78 uitvoeringen

NEDERLAND

- Braas Tuincentrum, Scharwoude 02294-3515
- Europatuin Haaxman, Eemnes 02153-14127
- Marijke Janssen, Sambeek 08855-75868
- Antiquair S. van Leeuwen, Noordeinde 164 Den Haag 070-3653907

Uitsluitend bij de volgende Intratuinen:

- Heerenveen 05130-36250
- 's Gravenzande 01748-13540
- Geleen 046-743470
- Heemstede 023-249221
- Halsteren 01641-3036
- Lochem 05730-52356

BELGIË

- Tuinhobby Algoet, Zwevegem 056-755203
- Bloemenweelde Bombarna & Zn., Maldegem 050-716291
- Bloemen Bulckens-Beirinckx, Herentals 014-212545
- Compagnie des Jardins, Brussel 02-3757239
- W&W van Gastel, Ekeren- Mariaburg 03-6641484
- Tuincentrum Florina, As (Limburg) 011-657134

LUXEMBURG

- J.C. Donnersbach, Keispelt 308-893

arie van 't hoog mandenmaker

Naar wens gemaakte manden van wilgeteen,
van wilgehout gevlochten tuinafscheidingen.

Lid Sticht. Wiig & Mand.

Hogeweg 11, 8194 LN Veessen (Gem. Heerde)
Nederland. Telefoon 05783 - 1346

BON TON

Een heel bijzondere collectie Engelse bronzen, loden
en stenen tuinornamenten, staat opgesteld in de
fraaie landschappelijke tuin van Ton van Rijsbergen.

Wildenborchseweg 13, 7251 KB Vorden. Telefoon 05752 - 6763.
Open dinsdag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Verkoop aan particulieren zaterdag en
maandag van 9.00-17.00 uur.

Blauwekapselseweg 73,
3731 EB De Bilt, tel. 030-202602

PLOEGER DE BILT
VASTE PLANTEN

PRACHTIGE POTTEN

voor tuin, terras of interieur

mooiste collectie van midden-Nederland
uit Griekenland, Spanje, Thailand, Peru,
Maleisië, China, Mexico, etc.

BAX-KERAMIEK

dagelijks geopend; zo+ma na afspraak

Rijksstraatweg 1-3, nabij Lingebrug
(zelfde adres als fiets- en kanoverhuur)
Buurmalsen, tel. 03455-72223.

Peart & Co Ltd.England

originele Engelse tuinbanken sinds 1926

Import & Verkoop: K. BEVAART
Singel t/o 508, Amsterdam, tel. : 020-6258282/02526-86275

Kleurenfolders op aanvraag

L A B Y R I N T H T U I N E X T E R I E U R

TUINKUNST
VORSTVRIJ AARDEWERK
ITALIAANSE PARASOLS

TUINARCHITECTUUR

ORIGINEEL TUINMEUBILAIR

SHOWROOM: VAN OLDENBARNEVELTSTR. 105 3012 GS R'DAM centrum
GEOPEND DO 10-18 u/VR 10-21 u/ZA 10-17u.
EN OP AFSpraak TEL: 010-4111694

Van eenvoudig advies tot uitgebreid ontwerp

Mondeling advies in uw tuin
Getekend ontwerp
Vernieuwing van tuin of tuingedeeltes
Ideeën voor daktuin en balkon

Tevens verkoop van zinken tuinlabels

Cilia Prenen en Saskia Albrecht
Johannapark 1, 1054 KB Amsterdam 020 - 6837762/6833785

Heerlijk wonen in Aerdenhout

Wegens vergevorderde leeftijd gaan wij verhuizen.
Daarom bieden wij ons uniek gelegen huis met fraaie tuin (1000m2) te koop aan.

Dit 'unieke' komt voort uit: geheel vrije ligging op het Zuiden, begroeid en geaccidenteerd terrein, volledige privacy en toch niet eenzaam gelegen. De tuin is niet zeer bewerkelijk. Afstand tot station Heemstede en winkels is ca. 1300 m.

Gelijkvloers zijn: zitkamer ca 35 m2, studeerkamer, keuken, natte cel en hal, alsmede twee terrassen op het Z. Eerste verdieping: grote slaapkamer, logeerkamer met balkon, natte cel. Tweede verdieping: vliering. Inhoud ca. 300 m3, mag verder uitgebouwd worden. Garage vrijstaand ca 40 m3. Prijs f 790.000,-

Inlichtingen:

Tel. 023-240464 tussen 8.30 - 9.15 en 21 - 22 uur.

Géén Tuindagen meer in Hummelo - wèl van af nu een kleinschalig alternatief:

AUGUSTUSMAAND LEZINGENMAAND BIJ OUDOLF

- Woensdag 5 augustus 11.30 en 14.00 uur **Fleur van Zonneveld:** Eenjarigen en niet-winterharde planten - de finishing touch!
- Donderdag 6 augustus 11.30 en 14.00 uur **Modeste Herwig:** Kleur in de border. Hoe maak ik een vasteplantenborder op kleur?
- Woensdag 12 augustus 11.30 en 14.00 uur **Piet Oudolf:** Wintersilhouetten. Nevel en ijs in licht gevat
- Donderdag 13 augustus 11.30 uur **Dirk van Gelderen:** Meer licht op ongekende Acers. (Vooruitlopend op van Gelderen's a.s. jaar te verschijnen standaardwerk over Esdoorns 'Maples of the World').
14.00 uur **Anneke Filé:** Uitgelezen Rhododendrons - in Azië, in Engelse parken, en in uw tuin. (Enkele ex. van D. van Gelderen's onlangs verschenen 'Rhododendronsatlas' (1144 kleur-illustraties!) zijn hierbij verkrijgbaar.
- Woensdag 19 augustus 11.30 en 14.00 uur **Jo Cuypers:** Onze eigen Tuin. Diepere achtergronden van het dagelijks onderhoud.
- Donderdag 20 augustus 11.30 en 14.00 uur **Coen Jansen:** Specialiteiten en absuditeiten. Nieuwe selecties en historische herontdekkingen.
- Woensdag 26 augustus 11.30 en 14.00 uur **Carla Teune:** Flora's toevloed. Botanische introducties door de eeuwen heen. (Sarah Hart signeert haar boek 'Buitenlust'.)
- Donderdag 27 augustus 11.30 en 14.00 uur **Rob Leopold:** Levend mozaïek. Aanleg en ontwikkeling van natuurlijke bloemenweiden.

ALLE LEZING-DAGEN AANWEZIG: UITGEVERIJ TERRA MET TUINKUNSTBOEKEN.
DE FIRMA ESVELD (BOSKOOP) MET BIJZONDERE HEESTERS EN BOMEN.

PIET OUDOLF

ONTWERP VAN TUINEN EN KWEKERIJ

BROEKSTRAAT 17 6999 DE HUMMEL
TELEFOON 08348-1120 FAX 08348-1199

MET ALBION NAAR EEN SCHAT AAN BRITSE LANDSCHAPPEN

Britain's Treasured Landscapes is een fraai geïllustreerde gids van 48 pagina's over de mooiste beschermde natuurgebieden van Groot-Brittannië. Van Brecon Beacons tot de Yorkshire Dales staan alle grote 'National Parks' van Engeland en Wales erin. Een apart hoofdstukje gaat over de meer dan 30 'National Scenic Areas' van Schotland, van East Stewarty Coast in het zuidwesten tot de Shetlands. Van alleen maar grasduinen in dit boekje krijgt u al de reiskriebels. Door de uitgebreide informatie, nuttige adressen en kaartjes is het uitstekend te gebruiken als ideeënbank of routeplanner. **Britain's Treasured Landscapes** is een gezamenlijke uitgave van de Countryside Commission en de British Tourist Authority. U kunt dit boekje in uw bezit krijgen door de antwoordcoupon in te vullen en te zenden naar Albion. Dan krijgt u er tevens het complete Albion informatiepakket bij.

Cottages, hotels, bed-and-breakfasts, jeugherbergen...

Op de mooiste en rustigste plekjes door heel Groot-Brittannië heeft Britain-specialist Albion meer dan 1000 cottages en andere vakantiehuizen. Plus nog eens honderden hotels en budgetvriendelijke 'bed-and-breakfasts' en jeugherbergen. Albion vakanties zijn vakanties voor individualisten. Daarom werkt Albion veel met het flexibele 'Go-As-You-Please' systeem. U boekt alleen de eerste nacht, en de rest reserveert u onderweg. Overnachtingen betaalt u met de vouchers die u van Albion meekrijgt. Voor de echte natuurliefhebbers heeft Albion speciale "groene campings" van de 'Forestry Commission', het Britse staatsbosbeheer. U vindt ze van 'The New Forest' in Zuid-Engeland tot Glenmore in de Schotse Hooglanden.

Met Albion naar de overkant.

Voor uw overtocht kunt u kiezen uit alle gangbare routes en rederijen. Vliegen kan ook! Daarbij profiteert u van de voordel tarieven die Albion voor u heeft bedongen. Voor niet-automobilisten kan Albion ook

een BritRail Pass of andere treinpas regelen. Zoekt u groen en historie? Dan kan Albion u individuele tuinen bieden langs de mooiste landhuizen en tuinen. Als Britain-specialist doet Albion bovendien veel meer dan alleen maar boekingen noteren. Zo krijgt u bij uw reisbescheiden altijd gratis documentatie en een 'Estate' landkaart van de streek waar u naar toe gaat. Een extra reden om vandaag nog de bon in te sturen of te bellen: **01140-16188.**

JA. Stuur u mij een GRATIS exemplaar van **Britain's Treasured Landscapes** en het Albion informatiepakket

Naam: _____ Dhr/Mw

Voorletters: _____

Adres: _____

Postcode/plaats: _____

Tel.: _____

ALBION

Zenden aan:
Albion, Lange Bellingstraat 2, 4561 ED Hulst.

ARCHITECTURA & NATURA

Vraag nu onze tuinboeken-catalogus aan!

Tuinen en tuingeschiedenis
Flora's en andere natuurgidsen
Architectuur en design

Leliegracht 44, 1015 DH Amsterdam
(bij de Westertoren) 020-623 61 86

Openingstijden:

Maandag 12.00 - 18.00 uur
Dinsdag t/m vrijdag 9.00 - 18.00 uur
Zaterdag 9.00 - 17.00 uur

carabas

- tuinbanken
- parkbanken
- stadsbanken
- projectbanken

Klassieke buitenbanken

Braak 2A - 5512 CC Vessem - Tel. 04979 - 1959

EXPOSITIE

DE RHULENHOF
Tuinen

KUIIPPLANTEN EN HUN AFKOMST

*Oorsprong, herkomst en geschiedenis
van kuip- of orangerieplanten*

OPENINGSTIJDEN donderdag 6 t/m zondag 16 augustus 1992,
steeds van 10.00-17.30 uur. Toegang f 10,- en kinderen tot 12 jaar f 3,50.
ADRES: Kleefseweg 14, Ottersum, gem. Gennep

Stijlvol zitmeubilair voor tuin en park

BarlowTyrie

Stijlvol massief teakhout,
weinig onderhoud vergend.

Voor tuin, serre, park en interieur. Parkmeubilair van hard, sterk,
mooi, duurzaam en nauwelijks onderhoud vergend teakhout.
Ook met kussens, inscriptie en fraaie parasols leverbaar.

Volledige documentatie.

Van Valderen
Komfort & Techniek

De Dijk 6 - 5262 LW Vught Tel. 04118-3344 Fax 04118-1525

Verkoopartikelen van de Nederlandse Tuinenstichting juli 1992

Vele boeken en artikelen uit ons assortiment zijn, zoals bekend, ook in de verschillende TUINSHOPS te koop (zie adressenlijst in eerste Tuinjournaal 1992). Dit bespaart u portokosten.

Verder zijn in onze TUINSHOPS en op de OPEN DAGEN o.m. te koop:
Plantsteunringen, plantsteunbogen, gieters, wandelstoeltjes, bloemschaartjes, bloemstekers, kniel-/zitkussenbankjes, stokmanden, Engelse hangmandjes, Walenburgkaarten.

De Verkoopcentrale, tevens Tuinshop, Graaf Wichmanlaan 25a te Bussum heeft alle artikelen en boeken in voorraad. Graag tevoren even bellen: 02159 - 49479.

De boeken op de achterzijde van dit blad kunt u ook bestellen d.m.v. de bestellijst, bij de Nederlandse Tuinenstichting, Herengracht 476, 1017 CB Amsterdam, tel. 020 - 6235058. De vermelde prijzen zijn exclusief portokosten. Waar twee prijzen zijn vermeld, geldt de eerste voor donateurs. U ontvangt van ons een acceptgirokaart. Na betaling wordt uw bestelling zo snel mogelijk verzonden. Bij iedere bestelling ontvangt u een attentie.

hierlangs afknippen en opsturen naar bovengenoemd adres

BESTELNUMMER:	TITEL:	PRIJS:

Naam:

Adres:

Postcode en Woonplaats:

Donateursnummer:

Telefoonnummer:

1003	Kastelen aan de Langbroeker Wetering	27,- /30,-
1008	Pastorietuinen	22,50/34,50
1014	Stadstuinen in Nederland	39,50/49,50
1017	Tuinengids Groei en Bloei	5,75/18,75
1020	Tuinpad op in Groningen	5,-
1021	Mien Ruys, een leven als tuinarchitecte	35,-
1026	De Wiersse	10,-
1027	Walenburg Huis en Hof	35,-
1028	Rondtuinen in Friesland	4,50
1033	Behaaglijk tuinieren	24,90
1035	De mooiste nieuwe bijzondere tuinplanten	24,50
1036	Kuipplanten	27,50
1038	Nederlandse Tuinarchitectuur, deel I	42,75
1039	Idem, deel II	17,50
	deel I en II als set	55,-
1041	Tuinen in Nederland, A.J. van der Horst	99,-/125,-
1042	Nederlandse Tuinarchitectuur 1850-1940	47,50/59,50
1044	Tuinboekje eenjarigen, Julia Voskuil	29,50
1045	Cottage tuinen, Chr. Lloyd/R. Bird	49,90
1046	Tuinieren in potten en bakken, N. Colborn	39,90
1047	Nederland Tuinenland	19,90/24,90
1048	Tuinkunst in Drenthe	5,50
1050	Bloeiende borders, Julia Voskuil	29,90
1051	Oranjerieën, E. Geytenbeek	85,50/95,-
1052	Japanse Tuinen, A.J. van der Horst	62,50/69,50
3041	Gardening Notebook	25,-

Nederlandse Tuinenstichting

BESTUUR

Voorzitter

Mevrouw H.L.M. van
Verschuer-d'Yvoy
Koepoortstraat 31
6981 AR Doesburg
tel. 08334-74747

Vice-voorzitter

A.J. van der Horst
Prinsengracht 626
1017 KT Amsterdam
tel. 020-6257414

Secretaris

Mevrouw mr. J. Keizer
Mozartkade 2
1077 DH Amsterdam
tel. 020-6620980

Penningmeester

Ir M. Kamps
Lecuwensteinlaan 21
5261 ES Vught
tel. 073-563544

Leden

Mevrouw mr A.A. van Berge
Keizersgracht 697A
1017 DW Amsterdam
tel. 020-6221661
(6276260)

Mr. J.H. Boerboom
Ravensweerdsweg 30
7213 DX Gorssel
tel. 05759-1695
J. de la Hayze
Seisdam 22
4331 NT Middelburg
tel. 01180-28574

Mevrouw P.A.

Hengeveld-Brand
Petersdijk 2
7021 HL Zelhem
tel. 08342-1207
C.J.M. Janssen

Klein Coolstraat 3
3033 XP Rotterdam
tel. 010-4662584

P.J. Langeveld
Joh. Vermeerstraat 9
2102 BT Heemstede
tel. 023-280434

Mevrouw drs C.C.E. de Smit
Prinses Marijkestraat 34
1077 XD Amsterdam
tel. 020-6793800

Ir. L. Vellekoop
(cie Walenburg)
Emmalaan 3
4191 EH Geldermalsen
tel. 03455-71439

O. Venstra
(Verkoop Centrale)

Gr. Wichmanlaan 25a
1405 GX Bussum
tel. 02159-49479

RAAD VAN ADVIES

De heer en mevrouw

De Haes-Cannenburg

Mevrouw ir E. Hof-de Boer

Drs R. de Jong

Mw drs C.S. Oldenburger

Ir T.S. Smith

G.C. Strübbe

Drs H.M.J. Tromp

Mevrouw drs B. Zijlstra

SECRETARIAAT

Herengracht 476, 1017 CB Amsterdam,
tel. 020-6235058, faxnr. 6385851

Girorek.nr. 1937912

Bankrek.nr. 54.01.60.989 ABN-AMRO

Hoofd Bureau

Mevrouw E.M.A. van Lynden

Medewerkers

Mevrouw E. Dierick

Mevrouw P.S. Hulsbek-Nettl

Mevrouw M.I.G. Kroll-Lampe

Mevrouw S.H. de Leur

Mevrouw M. Menalda

Mevrouw D. Niemann

Cie. Bloemschikken

Mevrouw A.W.A.C.F. Heeroma

Mevrouw R. Guépin

Open Tuinen Cie

Mevrouw G. Doorman-v.d. Wall Bake

Mevrouw E. André de la Porte-Kolf

Mevrouw M.O. Muller-Ramondt

Mevrouw E. Swellengrebel-JeRoy

ONDERZOEK NEDERLANDSE TUINEN

Mevrouw drs C.S. Oldenburger

Cons. L.U. Wageningen

tel. 08370-82701

REDACTIE TUINJOURNAAL

G.J. Deunk

A.J. van der Horst

Mevrouw mr J. Keizer

Drukkerij

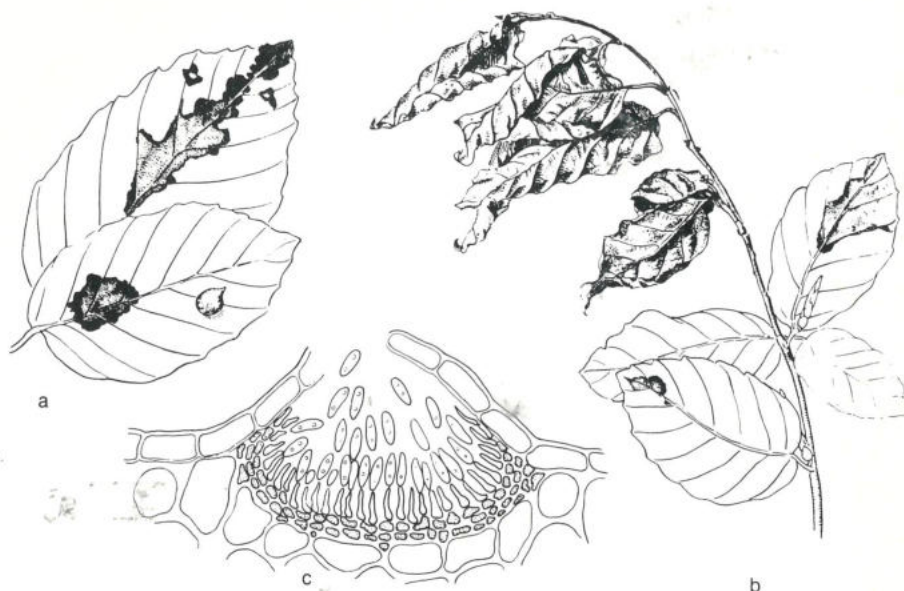
Veenman Drukkers

Postbus 7, 6700 AA Wageningen

tel. 08370-19045

HET DONATEURSCHAP VAN DE NEDERLANDSE TUINENSTICHTING

De jaarlijkse donatie bedraagt minimaal f 37,50. • U ontvangt driemaal per jaar het TUINJOURNAAL. Op het toegezonden acceptgiroformulier is het donatiebedrag niet ingevuld, omdat een donateur vrij is ieder jaar de hoogte van zijn donatie opnieuw vast te stellen. De donatie geldt voor het kalenderjaar, ongeacht wanneer men zich in een jaar heeft aangemeld. Het donateurschap wordt stilzwijgend verlengd **tenzij de donateur opzegt vóór 1 januari van het volgend jaar.** • Bij toetreding na 31 augustus kan desgewenst een korting worden toegepast. De na aanmelding toegezonden TUINPAS behoudt zijn geldigheid door middel van een jaarlijks toegezonden 'jaarsstickertje'. • De donateur ontvangt tweemaal per jaar een acceptgiro. De acceptgiro in het najaar is bedoeld voor de donatie over het volgende jaar; de acceptgiro in het voorjaar is uitsluitend bestemd voor een vrijwillige bijdrage aan het WALENBURGFONDS. Aan de donateurs wordt vriendelijk verzocht deze acceptgiroformulieren alleen voor het daarop voorgedrukte doel te gebruiken, dit in verband met de automatische administratieve verwerking! De mogelijkheid bestaat om een geschenk donateurschap aan te bieden. De gever dient dan duidelijk te vermelden of het geschenk voor één jaar dan wel tot wederopzegging bedoeld is.

A. Aantastingsbeeld B. Afgestorven twijg C. Doorsnede van sporen blaasjes

APIOGNOMONIA ERRABUNDA

Bladnecrose bij beuk. Vooral vochtig en warm voorjaarsweer kan voor een ware epidemie van deze aantasting zorgen. In veel gevallen is de aantasting door deze schimmelinfectie eenjarig.

Bestrijding is niet gewenst. Bij jonge bomen kunnen de aangetaste scheuten worden uitgeknipt, snoeiafval verwijderen en schaar afwassen.

BOOMVERZORGING IS EEN VAK.

Pius Floris

BOOMVERZORGING

Baardenstraat 17
5262 GD Vught
Tel.: 073 - 56 72 35
Fax.: 073 - 56 94 35

Uit: Krankheiten der Wald- und
Parkbäume Heinz Butin